ئیستـێتیکای شیعـــر. بڵنـــد باجەڵان

بەشی یەکەم: ئیستێتیکا لە شیعرەکانی (شارڵ بۆدلێر)دا
(تەوەری یەکەم)

1-1 کورتەیەك ل□ بارەی ژیان و بەرھەمی (بۆدلێر)ـەوە

(بۆدلێر) یەکێکە لەو شاعیرانەی کە ناکرێ کاتێك باس لە شیعری جیھانی و بە تایبەتیش لە شیعری فەڕەنسی دەکەین، باسی ئەو نەکەین، چونکە ئەو شاعیرە کاریگەریی گەورەی لەسەر نوێکردنەوەی شیعر و دووبارە ناساندنەوەی ئیستێتیکای شیعر ھەبووە.

ئەو شاعیرە ھەموو ژیانی بریتی بووە لە ئازار و ئەشکەنجە و نەھامەتی، سەفەریش میوانی بەردەوامی شاعیر بووە.

دوای تێپەڕینی سەدە و نیوێك بەسەر شیعرەکانی شاعیردا، ھێشتا تازەگەریی نێو شیعرەکانی فەرامۆش ناکرێ. ئەو شاعیرە لە ساڵی (1821)دا لەدایکبووە و لە (1857)دا (گوڵی خراپە)ی بڵاوکردووەتەوە.

(بۆدلێر) تووشی کێشەی دادگا بووە، (گوڵی خراپە) لەپشت ئەو کێشانەوە بووە. جیاوازیی دەقی (بۆدلێر) لەوەدایە، کە نازانین بیبەستینەوە بە ڕۆمانسییەکانەوە، یان پەرناسەکان، یان ڕێبازی سیمبۆلیزم.

(بۆدلێر) ئەو کەسە بوو شیعرەکانی (ئیدگار ئالان پۆ)ی وەرگێڕاوە و چەندان کەسیش بە بۆچونی جیاوازەوە لەبارەی ئەوەوە قسەیان کردووە، بە تایبەتیش (ڤیکتۆر ھۆگۆ) کە زۆر بە بایەخەوە باسی شیعرەکانی دەکا.

(ئیفابونفوا) بە پێشەوای شیعری نوێی فەڕەنسی دادەنێ. (بۆدلێر) چەندان پەخشانیشی ھەن. لە ساڵی (1867)دا مردووە.

1-2 (بۆدلێر) و جوانی

(بۆدلێر) پێی وایە کە دەبێت ھەمیشە جوانی نامۆ و سەرسامکەر بێت، بۆیە ھەست بە بایەخی جوانیی دەکرێ لای ئەو، بەوەی گەڕانەوە بۆ جوانی، گەیشتنە بە گەوھەرێك کە سەرسامکەرە و بەخشەریی نامۆییە، وەلێ جوانیی نامۆ، مەرج نییە خود بکا بە کەسێکی نامۆ، بەڵکو چێژی جوانیی پێ دەبەخشێ.

ڕەنگە ئەو نامۆبوونەی جوانی لای شاعیر، پێوەندی بە ئازارە گەورەکانی ئەوەوە ھەبێت کە لە (گوڵی خراپە)دا دەیبینین،

دەرەنجامی ئازارەکانیش بریتین لە بێزاریی گەورەی شاعیر لە کۆمەڵگای فەڕەنسی و ژیانی شارنشینی، ئەگەرچی بێزاریی شاعیر لە هەموو ئەوانە گەورەترە و ڕەگێکی میتافیزیکی هەیە.

شیعری (بۆدلێر) بەخشەری جوانییە و لە ڕێگەی شیعری ئەوەوە دەتوانین هەست بەو جوانییە تازانە بکەین پێمان دەگەن. ئەو نوێکردنەوەیەی (بۆدلێر) لە شیعردا کردی، ئەوینی ئێومان بۆ جوانی پێ دەناسێنێ، بەو مانایەی کەسێك کە دەیەوێ بە جۆرێکی تر شیعر بنووسێ، گەرەکیەتی جوانییەکی ترمان پێ ببەخشێ، هەر ئەمەشە (ڤیکتۆر هۆگۆ) باسی دەکا.

(هۆگۆ) پێی وایە شیعری (بۆدلێر) گوڕێکی تازەی بە شیعری فەڕەنسی بەخشی. ئەو جیاوازییانەی شاعیر، وایان کردووە ببین بە خاوەنی جوانیی جیاواز، هەر لەوەشەوەیە کە دەبین بە خاوەنی شیعری جیاواز.

(تەوەری دووەم)

أ- بێزاریی (بۆدلێر) و ئیستێتیکای شاعیر

وەك گوتمان (بۆدلێر) یەکێك بووە لەو شاعیرانەی بەردەوام هەستی بە بێزاریی کردووە لە بەرانبەر کۆمەڵگای فەڕەنسی و ژیانی شارنشینی، ئەوەشمان گوت کە ئەو بێزارییە ڕەگێکی میتافیزیکی هەیە و درێژکراوەیە، بەو مانایەی بێزارییە لە بەرانبەر ژیان بە مانا فراوانەکەی و ئەوەشی کە ژیان لای ئەو بێزارییە.

ئەگەر بێزارییەکانی (پاریس) بە شاعیر فۆرمی یەکەمی بێزاری بن، ئەوە بێزارییەکانی نێو ژیان فۆرمە ڕاستەقینە و مەزنەکەن. ئەو بێزارییە گەورانەی شاعیر ئیستێتیکای گەورەیان بەدوای خۆیاندا هێناوە، ئەوەتا شاعیر ئەو بێزارییە گەورانە بە نێو فەزای شیعرەکانی دەگوازێتەوە و لەوێدا ئیستێتیکای تایبەت لەدایك دەبێت، کە پێویستە لە ئانی مەلەکردن لە نێو شیعرەکانی شاعیردا ئاوڕیان لێ بدەینەوە.

((مەخابن! ئەوە مەرگە کە ئاشتمان دەکاتەوە، ژیانمان پێ دەبەخشێ
ئامانجی ژیانە و تاقە هیواشە، هەر چەشنی
ئەلیکسیر دەمانورووژێنێ و مەستمان دەکات،
وزەمان دەداتێ بۆ ئەوەی تا ئێوارە ڕەوت بکەین.
بە نێو باهۆز و بەفر و شەختەدا
ڕۆشناییەکی بەجۆش بۆ ئاسۆی سیامان،
خانەکی بەناوبانگە و لە نێو کتێبدا تۆمارە،))(قەسیدەی مەرگی هەژاران)

لەم پارچە شیعرەی (بۆدلێر)دا هەست بە بێزارییەکی گەورە دەکەین، ئەو بێزارییە گەورەیە وایکردووە هانا بۆ مەرگ ببرێ و مەرگ ئەو

کەسێ بێت ژیانمان پێ دەبەخشێ، وەلێ شاعیر خەفەت بۆ ئەوە دەخوا کە مەرگ ئامانجی ژیانە و تاقە هیوایە، ئەو کەسەیە مەستمان دەکا. ئەو جوانبوونەی مەرگ لە شیعرەکەدا، بە مردنی ئیستێتیکای نەو ژیان دەگۆڕێتەوە، بەو مانایەی ژیان چیتر جوان نییە و ئەوە مەرگە خانێکی بەناوبانگە و لە نەو کتێبدا تۆمار کراوە.

کەواتە کە مەرگ هەمیشە میوان بێت، ئەوە بێزارییە گەورەکانیش وجودیان هەیە، چونکە ئەگەر ژیان هیچی نەبێت پێمانی ببەخشێ، ئەوا ئیتر مردن خۆش نییە و ئیستێتیکایە، هەرئەمەشە پێی دەڵێن (ئیستێتیکای مەرگ) کە بەرهەمی ئەو بێزارییە گەورانەیە لە ژیانەوە پێمان دەگەن.

ئیستێتیکای نەو شیعرەکانی (بۆدلێر)، جیاکەرەوەی شیعری ئەون لە دەقێکی ئاسایی، لێرەوە دەتوانین وەڵامی فۆرمالیستەکان بدەینەوە کاتێ دەیانپرسی: جیاوازیی نێوان دەقێکی ئەدەبی لەگەڵ دەقێکی تردا چییە؟.

دەتوانین بڵێین جیاوازیی نێوان هەردوو دەقەکان بەهۆی جیاوازیی ئیستێتیکای دەقەکانەوەیە، چونکە ئیستێتیکای ئەدەب بەگشتی، هەڵگری سیمای تایبەتی خۆیەتی، بەڵام لای فۆرمالیستەکان خودی دەق، یان وەك ئەوەی (بابەك ئەحمەدی) دەڵێ ئەوەی لە دەقدا ڕەنگی داوەتەوە بوو بە سەنتەر.

جەختکردنەوەی فۆرمالیستەکان لەسەر گەوهەری سەرەکی و ئەدەبیی دەق و سەربەخۆیی لەکۆڵینەوە دوو ئادگاریی سەرەکی ئەوان کە (بابەك)یش دەیانخاتە ڕوو لە (بەهای شێوە: فۆرمالیستە ڕووسەکان)دا.

کەواتە ئیستێتیکای نەو شیعرەکانی (بۆدلێر) جیاکەرەوە و تایبەتمەندی شیعری ئەون، وەلێ ئیستێتیکایەکی ڕووت نییە و لە بێزارییە گەورەکانی شاعیرەوە سەرچاوە دەگرێ. ئەو بێزارییە گەورانەی شاعیر وایان کردووە شاعیر ببێتە خاوەنی شیعرێك کە هەڵگری ئازارە، کەواتە هەڵگری ئیستێتیکایە، چونکە زۆر جار ئازار هیچ نییە جگە لە جوانی، بەتایبەتی ئەگەر ئەو ئازارانە بەهۆی نەهامەتی مرۆق و ژیانی مرۆڤەکانەوە بن.

ئایا بێزاریی هەمیشە جوانە؟. ئەگەر سەیرێکی مێژوو بکەین، ئەوە دەبینین هەمیشە کەسانێك بەهۆی ئازارە گەورەکانیانەوە بووە کە لە دیدی خەڵکییەوە جوان دەرکەوتوون، واتە ئەگەر ئەوان ئازار و بێزاری و نەهامەتی زۆریان نەچەشتایە، جوان دەرنەدەکەوتن. ڕۆیشتن بەگوێرەی ڕێڕەوی هەمیشەیی مێژوو، خۆڕەتاندنی ئینسانە، واتە ئینسان بە مانەوە بە هەمیشەیی، مەرج نییە بوونێکی هەمیشەیی بە مێژوو بدات، بەڵکو دەشێ دەربڕینی کۆتایی مێژووش لەبەر چاو بگرین، بەوەی کە دەکرێ مێژوو لە خاڵێکدا بە کۆتا بگات، وەلێ ئەوەی

لەدوای کۆتایی مێژووشەوە دەمێنێتەوە، ئیستێتیکای مێژووە.
کاتێ کە مێژوو تەواو دەبێت، ئەوەی بۆمان دەمێنێتەوە کۆتاییەکانی ئەو مێژوویە، ئەوەشی لەو کۆتاییانەدا دەمێنێتەوە، خودی کۆتاییەکان نییە، بەڵکو ئیستێتیکای نێویانە، سەرەڕای بێزارییە گەورەکان کە وا دەکەن مێژوو کۆتایی بێت. کەواتە ئەوە بێزاری نییە هەمیشە جوانە، بەڵکو خودی جوانییە هەمیشە جوانە کە لەنێو بێزارییەکاندا پێی دەگەین.
لای شاعیرێکی وەك (بۆدلێر)، بێزارییەکان سەرچاوەن بۆ ئیستێتیکای شیعری، لە یەکەمین ساتی هاتنی ئیستێتیکای نێو شیعرەکاندا، هەست بە بێزاریی بەردەوام دەکەین، بەڵام ئەوەی دەمێنێتەوە، ئیستێتیکای هاتووی نێو دەقەکانە کە هەر ئەوانیش وا دەکەن شیعری شاعیر بمێنێتەوە تا سەدە و نیوەك، بەجۆرێك مرۆڤ سەرسام دەبێت کە چۆن ئەو ماوە زۆرە بەسەر شیعرەکاندا تێپەڕیوە.

((لەسەر خاکێکی چەور و پڕ قاقڵە جنۆکە
دەمەوێ چاڵێکی قووڵ هەڵکەنم،
بۆ ئەوەی بە کەیفی خۆ ئێسقانە کۆنەکانم هەڵخەم،
هەروەك کەسە ماسییەکان قووڵایی ئاو لەنێو فەرامووشیدا بنووم.
قینم لە وەسیەت و قینم لە گۆڕە،
لەجیاتی ئەوەی بۆ تەمای فرمێسکی خەڵکی بم،
چاترە داوەتی قەلەڕەشکەکان بکەم
بۆ ئەوەی بەربنە لەشی پیسە خوێناوییەکەم.
ئای کرم! یاوەری سیا، بێ چاو و بێ گوێ
ئەوە مردوویەکی ئازا و شادمانتان بۆ هات)) (قەسیدەی مردوویەکی شاد)

لەو پارچە شیعرەی سەرەوە، دیسانەوە هەست بە بێزاریی گەورە دەکرێت، بەڵام ڕاستەوخۆ نەخراوەتە ڕوو، بەڵکو لە بەرگێکی ئیستێتیکیدا خراوەتە ڕوو. خاکی پڕ لە قاقڵە جنۆکە ئاماژەیە بۆ خاکێکی پڕ لە قەیران کە وا دەکەن کەسێك چاڵێکی قووڵ هەڵکەنێ و ئێسکەکانی خۆی تێبکا و وێنای خۆی بچوێنێت بەو ماسیانەی لە قووڵاییەکاندا دەخەون و هەموو شتێك فەرامۆش بکا، ئەو کەسە دەیەوێ خۆی بخاتە نێو وەها دۆخێکەوە و فەرامۆشی قووڵ هەڵبژێرێ.
دیسانەوە ئەو کەسە کە کەسی یەکەمی قسەکەرە، بێزاریی خۆی دەخاتە ڕوو، وەلێ ڕاستەخۆ نا و لە بەرگێکی ئیستێتیکی. ئەو بێزارە لە وەسیەت و گۆڕە، وەلێ هەر مەرگیش هەڵدەبژێرێ، نائومێدی و بێزاریش لە خەڵکی و فرمێسکەکانیان، داوەتی قەلەڕەشەکان دەهێنێت کە گوزارشتن لە تاڵیی ژیان، بۆ ئەوەی بێن و کۆتایی بە هەموو شتێك بێنن. لە کۆتاییشدا ئەو کەسە کە دەمرێ شادومانە، لە کاتێکدا لە

ژیاندا بێزار و ڕەنجەڕۆ بوو. لای (نیتشە) بوونی جیهانی واقیعی تەنیا وەك دیاردەیەكی ئیستێتیكی شایانی ئیحتیمالە. ژیان لەو ئاستە ئیستێتیكییەدا توانای تێركردنی حەزی مرۆڤی نییە، بۆیە مرۆ هەمیشە دەیەوێ بگات بە باڵاتر و تێپەڕێنە، ئەدەبیش دەرگاكەیە و مومكینبوونی ژیانیشە. ئەوە ئەدەبە پشت بەست بە خوڵقاندنی حەقیقەتی نەشئەبەخشەوە هانی مرۆڤ دەدا بۆ خۆ سەپاندن.

خەونی (نیتشە) ژیانێكی باڵا بوو كە تێیدا شتەكان بە بارێكی تایبەتدا دەڕۆن. ئەوەی لە شیعرەكەدا بەدی دەكرێ، هەوڵدانە بۆ گەیشتن بە ژیانێكی باڵا و بە بەختەوەری لە ڕێگەی مەرگەوە، شاعیر مەرگ دەكاتە ڕێگەی گەیشتن بە ژیان، مەرگ بۆ ئەو ژیانە و تاقە ژیانیشە كە شاعیر تاقەتی ئەوەی هەبێت تێیدا هەست بە بێزاری نەكاو ئیستێتیكای دەستكەوێ. مرۆڤ بۆ گەیشتن بە ژیانێكی باڵا و جوان، بیری مردن ناكاتە هەموو بەشەكانی ژیانی و نایكاتە وێستگەی سەرەكیی دابەزین و مانەوە، وەلێ هەر مرۆڤیشە بیری مەرگ و خۆكوشتن و ئەوی دی كوشتن دەخاتە ڕوو.

لەنێوان دوو وێنای مرۆڤداین، وێنای یەكەم مرۆڤێكە دەیەوێ لەڕێگەی پەراوێزخستنی مەرگەوە بژی، وێنای دووەم وێنای مرۆڤێكە دەیەوێ لەڕێگەی مەرگەوە بژی، (بەدلێر) بەسەر ڕێگەی دووەمدا گوزەر دەكا و ئەویان هەڵدەبژێرێ.

((منداڵ كە شەیدای نەخش و نیگارە، لای ئەو
جیهان بریتییە لە خولیا بەرهەڵداوەكانی، تەنیا.
ئاخ! لەژێر ڕووناكی چرادا دنیا چەند گەورەیە!
لەچاو یادەوەریشەوە چەندەك بچووك!

سپێدەیەك، سەر بەهەست، سەرهەڵدەگرین
دڵ هەڵپڕنماوی ڕق و هەوەسی تاڵ، دەڕۆین
شوێن پێی ئاهەنگی شەپۆلەكان دەكەوین
ئارەزوو بێكۆتاییەكانمان لە دیماهیی دەریاكاندا ڕادەنەژین))
(قەسیدەی سەفەر)

ئەم جارە هانا بۆ منداڵ دەبرێ و دیدی ئەو بۆ جیهان دەخرێتە ڕوو، بەوەی لای ئەو جیهان بریتییە لە خولیا بەرهەڵدراوەكان بەهۆی كەمی ئەزموونی ژیان و یادەوەرییەوە، لەوێوە قسە دێتە سەر كەسی قسەكەر و ئەو لەجیاتی خۆی و كەسانێكی تریش بڕیاری سەرهەڵگرتن دەدا، بڕیاری ڕۆیشتن دەدا، ڕۆیشتن بەدوای ئاهەنگی شەپۆلان، وەلێ ئەو سەفەرە سەفەری چێژ نییە، یانی سەفەرێك نییە بۆ گەیشتن بە چێژی سەفەر، ئەوەتا كەسی سەفەركەر بەر لە سەفەر، ئارەزووە بێكۆتاكانی دەخاتە نێو دەریاوە. دەشێ ئەو سەفەرە بە ئارەزووە سەفەری مەرگ

بێت. مەرگ بۆ زۆر کەس هیچ نییە جگە لە سەفەر، بۆ (سۆکرات)یش هەروەها بوو. ئەو بۆیە بەو سەفەرە مەحکوم کرا، گوایە لاوانی گومڕا کردووە. مەرگی (سۆکرات) بێزاریی ئەو نەبوو، بەڵکو جوانی ئەو بوو. ئەو خۆی مەرگی هەڵبژارد لە بارێکدا دەیتوانی ڕابکا و ژیان هەڵبژێرێ، بۆ ئەو مەرگ بەختەوەری بوو، ماهیەت و کەسایەتی ئەویش لەئاست مردندا لە دادگاییەکەیدا دەرکەوت، کاتێ وتی خراپە لە مەرگ توندترە و من کەوتوومەتە چنگی مەرگەوە، بەڵام داخوازانی مەرگی من تووشی خراپە هاتوون. لەوەدا مەرگ بە دوو بەش دابەش دەبێت، لەباری یەکەمدا واتای کۆتایی ئەبەدیە، لەباری دووەمدا مەرگ واتای سەفەر دەدا، سەفەری ڕوح. لەو پارچە شیعرەی (بۆدلێر)دا سەفەر وێنای سەفەری مەرگە، مردووێك سەفەر دەکا. مرۆق بەبێ ئارەزوو، بە بێ حەز دەگات بۆ کوێ؟. دەشێ نزیکترین کەسێك کە پێی بگا مەرگ بێت، وەلێ مەرگ واتای کۆتایی نادات، لەبەر بوونی ئیستێتیکا لە مەرگدا، کەواتە ئەگەر بێزارییەکان کارێك بکەن کەسێك مردن هەڵبژێرێ، ئەوە مەرگ کۆتایی نییە، مەگەر بەر لە مردنی ئەو کەسە، ئیستێتیکای مەرگ بمرێ. سەفەری مەرگ جۆرێکە لە خۆکوشتن، وەلێ ئایا خۆکوشتن خراپەیە، یان باشەیە؟ ڕەخنەی (شۆپنهاوەر) لە یەهودگەرایی و زانا یەهودییەکان لەوەدایە، خۆکوشتنیان حەرام کردووە بەبێ ئەوەی لە کتێبەکانیاندا حەرام، یان حەڵاڵ کرابێ.
بە ڕای (شۆپنهاوەر) خۆکوشتن ڕێگرە لە بەردەم زاڵبوونی مرۆق بەسەر ویستدا، بەڵام هەمان بۆچوونی (ئەرستۆ) و (ژان ژاك ڕۆسۆ) و (زێنۆن)ی هەیە کە هەر کاتێك مرۆق لە هەموو لایەکەوە پاڵی پێوە بنرێت بۆ خۆکوشتن و ئیتر ژیان بۆ ئەو قەفەسکی داخراو بێت، دەکرێ خۆی بکوژێ. (ئەمیل دۆرکهایم) بۆچوونێکی تا ڕادەیەك نزیکی هەیە لە (شۆپنهاوەر).
ئەو لە کتێبی (خۆکوژی)دا خۆکوشتن بە کێشە کۆمەڵایەتییەکانەوە دەبەستێتەوە. (فرۆید) دەیگوت خۆکوشتن سەرەتای لەدایکبوونە. ئەو جیهانبینییەی (شۆپنهاوەر) کاریگەریی لەسەر (نیتشە) هەبوو، ئەگەرچی ڕەتی ئەلکهول و ماددە بێهۆشکەرەکان دەکاتەوە و ڕایدەگەیەنێ ئەلکهول و مەسیحیەت یەك سەرچاوە کۆیان دەکاتەوە، ئەویش بێهۆشکردنی خەڵکە. ئەو کەسەی لە شیعرەکەی (بۆدلێر)دا سەفەر دەکا، نایەوێ خۆی بکوژێ، چونکە مردوو توانای خۆکوشتنی نییە و ئەو وێنای مردوویەك سەفەر دەکا.

ب- (بۆدلێر) و ئیستێتیکا و حەقیقەت

وەك گوتمان (بۆدلێر) لەو شاعیرانەیە کە تووشی بێزاریی زۆر هاتوون لە ژیانیاندا و ئەو بێزارییەشیان کردووەتە ئەو پەنجەرەیەی لێیەوە

سەیری ئیستێتیکا بکەن، ب□ام (بۆدلێر) حەقیقەتی پەراوێز نەخستووە و هەوڵی داوە ڕووبەڕووی ببێتەوە لە چەندان ئاستەوە، شیعری ئەویش دابڕ نییە لە بەرکەوتن بە حەقیقەتەکانی دەوروبەر جا چ حەقیقەتی ک□م□گا بن، یان حەقیقەتی تاك، یان حەقیەقتی خودی (بۆدلێر). ئەوە لە خوارەوە لە ڕوانگەی چەند نموونەی شیعریی شیعرەکانی شاعیرەوە، ئەوە دەخەینە ڕوو کە چۆن شاعیر حەقیقەتی ئیستێتیکا و ئیستێتیکای حەقیقەتمان پێ دەناسێنێ، بەتایبەتی ئەگەر کەسێك بیەوێ لە شیعرەکانی شاعیر ورد بێتەوە و لە قووڵاییدا بڕیاریان لەسەر بدات، چونکە شوێنی ڕاستەقینەی ئیستێتیکا قوڵاییە نەك سادەیی، لە سادەییشدا ئیستێتیکا دەبینرێ، بەڵام ماڵی گەورەی ئیستێتیکا قووڵاییە.

((وتم ئەی پیاوی کردەوە نامۆ، باوکت خۆش دەوێ؟ یان دایکت، یان برات، یان خوشکت؟

وتی: نەخێر، چونکە باوك و دایك و خوشك و برام نییە

وتم: ئەی هاوڕێکانت؟

وتی: تۆ وشەیەك بەکار دەهێنی من تا ئێستا ماناکەی نازانم

وتم: نیشتیمانەکەت؟

وتی: نازانم دەکەوێتە چ ناوچەیەکەوە.

وتم:جوانی؟

وتی: من بە خۆشحاڵییەوە حەزی لێ ناکەم))(دەقی نامۆ)

لەو پارچە دەقەی سەرەوەدا کەسێك زۆر بە ڕاشکاوانە حەقیقەتەکانی خۆی دەخاتە ڕوو هەر لە حەقیقەتی دایك و باوکەوە تا حەقیقەتی جوانی. ئەو ڕاشکاوییە وای کردووە ئەو کەسە وەك کەسێکی نامۆ دەربکەوێ، ئەو نامۆبوونەش دەکرێ بۆ دیدی بینەر بگەڕێتەوە، ئەگینا ئەوە نامۆیی نییە کە کەسێك نەزانێت دایکی خۆشتر دەوێت، یان باوکی لە غیابی ئەواندا، نامۆیی نییە کەسێك نەزانێت هاوڕێکانی کێن کاتێ هاوڕێی نییە، هەمان شتیش بۆ نیشتیمانەکەی، بۆیە نامۆیی نییە کەسێك هیچی نییە و کەسی نییە کە حەز بە جوانی ناکات، چونکە ئەگەر تۆ بتەوێ حەز بە جوانی بکەی، ئەوە دەبێت کەسانێکت هەبن، یان شتانێکت هەبن تێیاندا بەدوای جوانیدا بگەڕێیت، وەلێ لە غیابی هەموو ئەو شتانەدا، حەزکردن لە جوانی، شتێکی بێ مانایە، لەبەر نەبوونی جوانی. ئەوانەی کەسی نامۆ باسی کردن، حەقیقەتی ئەون با سیفات و ئەخلاقی ئەویش بن.

(نیتشە) لە بابەتی سنووردارکردنی ئەخلاقدا کاریگەریی گەورەی هەبووە، ئەو زیاتر لەبارەی ئەخلاقیاتەوە دەدوێ نەك لەبارەی تیوری مەعریفە و سروشتی دنیا، بۆیە ئەو وەك کارەکتەرێکی ئەخلاقی لای زۆر کەس دەردەکەوێ، چونکە ئەو ڕەتکر□وەی ئەخلاق نییە ئەگەرچی

ڕەخنەگری ئەخلاقە، ئەو ڕەخنە لە ئەخلاقی باوی کۆمەڵگاکەی دەگرێ و بنەمای ئەخلاقیی تایبەت بە خۆی دەخاتە ڕوو کە لە باشە و خراپەدا خۆیان دەبیننەوە. کەسی نامۆش کە لەو دەقەی (بۆدلێر)دا هاتووە، دەیەوێ لە ڕێگەی دەرخستنی حەقیقەتی خۆیەوە، ڕەخنە لە ئەخلاقی باوی کۆمەڵگا بگرێ، لە ڕێگەی ڕەتکردنەوەی جوانییەوە، جوانیمان پێ ببەخشێ، کەواتە ئەوەی لە حەقیقەتی کەسی نامۆوە پەیمان دەگا ئیستێتیکایە سەرەڕای دووركەوتنەوەی ئیستێتیکا و ئەوەشی کە کەسی نامۆ حەز بە جوانی ناکات.

مرۆڤی جوان بە گەیشتن بە جوانی، هانا بۆ حەقیقەتە جوانەکان دەبا و گەڕەکیەتی حەقیقەتی خۆی لەوانەوە وەربگرێ، بەو ئامانجەی حەقیقەت ئەو وەستگەیە بێت مرۆڤ لێیەوە بگاتە جوانیی زیاتر، کەواتە ئەمە دەتوانین حەقیقەت بکەینە کەرەستەی گەیشتن بە ئیستێتیکا، با حەقیقەتەکانیش دزێو بن.

((سەعات دوازدەی شەو لە دەدات،

بەگاڵتەجارییەوە دەمانخاتە ژێر لێپرسیارییەوە،

یادمان دەخاتەوە کە چیمان کرد،

ئیمڕۆ لە ڕۆژهەڵاتەوە:

-ئیمڕۆ، کاتەکی شووم،

هەینی، سیازدەی مانگ،

سەرەڕای هەموو شتێك

شەمەندەفەری بیدعەمان هێنا.

کفرمان بە مەسیح کرد،

.

.

.

جوێنمان بە هەرە خۆشەویست دا

هەڵشاخاین بەو کەسانەی کە تووڕەیان هەڵدەداین)) (قەسیدەی: تاقیکردنەوەی نیوەی شەو)

لەو پارچە شیعرەشدا (بۆدلێر) هاوشەوەی پارچەی یەکەم، بەشێك لە حەقیقەتەکان دەخاتە ڕوو، بە بوێری. ئەو باس لە حەقیقەتی کەسانێك دەکا و حەقیقەتی خۆشی بە ئەوانەوە دەبەستێتەوە، هەر لە حەقیقەتی هێنانی شەمەندەفەری بیدعە و کوفرکردن بە مەسیحەوە بیگرە، تا دەگاتە حەقیقەتی جوێندان بە خۆشەویستان و هەڵشاخان بە کەسانێکدا. ئەو ڕاشکاوییە لە دەربڕینی حەقیقەتدا، وای کردووە بگەین بە ئیستێتیکای دەق و شیعرەکە جوانییەکی تازەمان پێ ببەخشێ، سەرەڕای دزێوی حەقیقەتەکان، کەواتە حەقیقەتەکان ناشرینن، بەڵام جوانییەکان لەوانەوە سەرچاوە دەگرن.

بەشی دووەم:
ئیستێتیکا لە شیعرەکانی (سوهراب سپهری)دا
(تەوەری یەکەم)
گومان لە ئیستێتیکا و ئیستێتیکای گومان لای (سوهراب سپهری)
(ئەوین و زەمەن وەك دوو وێستگەی پڕ لە گومان)
(سوهراب) یەکێکە لەو شاعیرانەی بەردەوام لە شیعرەکانیدا بوون و نەبوونی شتەکان دەخاتە ژێر تیشکی گومانەوە، ئەو کردارەش ئیستێتیکای شیعریی لە شیعرەکانی شاعیردا بەیان دەکا، بە جۆرەك گەورەبوونی گومانەکان لە تێکستەکاندا، دەبنە دەرخەری جوانییە گەورەکان کە لە گومانی گەورەوە هاتنە کایەوە.
هەمیشە گومانی یەکەم گومانی تر دروست دەکا، ئیستێتیکای یەکەم ئیستێتیکای تر دروست دەکا و دەبنەوە تەواوکەری یەکتری.
کەکردنەوەی گومانەکان لە تێکستەکی شیعریدا، دوو فۆرم لە جوانی دەخوڵقێنێ: (ئیستێتیکای شیعری و ئیستێتیکای فیکری)، وەلێ ئیستێتیکای شیعری لەو ئاستەدا سەرەکییە و ڕۆڵی ماوە دەبینێت و لەخۆگری ئیستێتیکای دووەمە.
بوونی دوو جوانی، هاوزەمانە لەگەڵ بوونی دوو گومان، یان زیاتر، لەوانەیە لەنێو ئەو گومانانەدا گومانی تێدابێ لە بەرانبەر خودی ئیستێتیکا (گومان لە ئیستێتیکا). دەشێ گومان مرۆڤ هان بدا واقیع بگۆڕێت بەشێوەیەکی ئارەزوومەندانە و ئەو لەمپەرانەشی دەنێنە بەردەمی، بە چەکی گۆڕین وەڵامیان دەداتەوە.
گومان دەسەڵاتی گۆڕینی هەموومانی هەیە و بە خۆشی دەخەکی جێگیری نییە و قابیلی گۆڕانە. بینینی جەوهەری گومان ئیشکردنە لەسەر مرۆڤەك قبوولەی نییە بە ئاسانی و لە ناشوێندا ببێتە مرۆڤەکی کۆمپیووتەری.
دەشێ گومانکردن سەلمێنەری بوون بێ بۆ مرۆڤی مەزن بێت تەنانەت ئەگەر شێتیشی لێ بکەوێتەوە. (فۆکۆ) لە کتێبی (دیرۆکی شێتی)دا پرسیارەکی کاریگەر دەخاتە ڕوو کە قسەکردنە لەبارەی ئەو کەسانەوە شێت بوون، ئەو دەپرسێ: بۆچی مرۆڤە مەزنەکان وەك (نیتشە) شێت بوون؟ شێتی (نیتشە) و (ڤان کۆخ) و (ئارتو) بەستراونەتەوە بە بەرهەمەکانیانەوە و شێتی (نیتشە) بە زانینی ڕێهای ئەو گێڕنراوەتەوە بەوەی وەها زانینێك مرۆڤ شێت دەکا. لەوەدا زۆربەی ئەو بەرهەمانەی لە جیهانی مۆدێرندا زەمینە بۆ شێتبوون دەڕەخسێنن، دابڕانی ئەوان هونەرمەندە داهێنەرەکانی ئەو بەرهەمانە لە تەك جیهانی ڕاستەقینەدا ناسەلمێنن.
دەتوانین (ژیل دولۆزیش) بکەین بە نموونە، لای ئەو ئەو کەسەی لە کێشی خەی دوور دەکەوێتەوە تووشی شتێك دەبێت پێی دەڵێن

شیزۆفرینیا، ئەمەش هەمان شتە کە دەیداتە پاڵ (نیتشە) و دەرەنجامیش قەیران و وێڕنە دەبێت.
بە گومانی گومانکردنی زۆر لە پشت شێتبوونی بیرمەندانەوەیە.
کەواتە ئەمە ئێستا لەنێوان دوو فۆرمداین لە گومان، فۆرمی یەکەم مژدە بەخشە و هەورکەرەوەی عەقڵە، ئەوەی دووەمیان بکوژی عەقڵە کە (فەکە) بە مرۆڤە گەورەکانەوە دەیبەستێتەوە بەوەی بیرمەندان بەیە شێت دەبن، چونکە مەزنن.
هەڵبەت شێتبوون کۆتا وێستگە نییە، چونکە بۆچوونێك هەیە پێی وایە شێت لە لووتکەی مەعریفەدایە بەوەی هەست بە مەعریفەیەك دەکا کەسانی ئاسایی هەستی پێ ناکەن، ئەگەرچی من بە خۆم لەگەڵ ئەو بۆچوونەدا نیم و بە وێستگەیەکی تری شێتبوونی دادەنێم، بەڵام هێشتا ئەو وێستگەیەشیان دوا وێستگە نییە. گومانی (سوهراب سپهری) لە خۆگری هەردوو فۆرمە.
لە هەندێ شوێنی شیعرەکانیدا، گومانی (سوهراب) وای کردووە شاعیر ببێتە خاوەنی ئاگایی زیاتر و لە نائاگایی دوورکەوێتەوە، وەلێ لە هەندێك شوێنی تری شیعرەکانیدا، شاعیر ئەو ئاگاییە لە دەست دەدا شێتانە دەتەقێتەوە لە بەرانبەر ئازار و نەهامەتییەکانی.
هەر گومانی گەورەی نەو قەسیدەی شاعیریشە وا دەکا بڵێین: قەسیدەی (سوهراب سپهری)، یەکێکە لە قەسیدە فرە دیو و ناوەڕۆك و ئاستەکان، ڕەخنەگر لە ئانی قسەکردن لەسەر ئەو قەسیدەیە، بەر ئەو فرەییبوونە دەکەوێ. دەرەنجامی ئەو فرەییبوونە بریتییە لە لەدایکبوونی فیکرێکی فرە ئاراستەی شیعری، ڕەخنەگر پشت بەست بەو فیکرە، قسە لەسەر تێکستێکی شیعری دەکا کە پەنتی فیکری تێدایە، دواتر هەر ئەو فیکرە ڕەخنەگر ئاراستە دەکا و وێنای تێکستی بۆ دیاری دەکا.
تێکستەکانی (سوهراب) وێنایەکی دیاریکراویان نییە، دەشکرێ بڵێین: زۆربەی تێکستەکانی دنیا بەتایبەتی تێکستە ئەدەبییەکان، تاقە وێنایەکیان نییە و بەستراونەتەوە بە مەیل و تێڕوانینی خوێنەرەوە، واتە ئەوە خوێنەرە بچم و وێنا بە تێکست دەبەخشێ، وەلێ ئەوەی ئەو تێکستە جیادەکاتەوە، فرە وێناییە لای تاقە وێنایەك کە خودە.
خود (منی نووسەر) بە قسەکردن لەسەر تاقە تێکستێکی شیعری، بەر وێنای جیاواز دەکەوێ کە هەموویان گوزارشتن لە قەسیدەکە، هەڵبژاردنی یەکێك لەو وێنایانە، نابێتە هۆی مردنی وێناکانی تر، سەرەڕای زۆری وێناکان، دەشێ کەی وێناکان لە بازنەیەکی دیاریکراودا کۆبکەینەوە کە بازنەیەکە ئەو فیکرە سنووری دیاری دەکا، لە سەرەوەدا باسمان کرد (فیکرێکی فرە ئاراستەی شیعری).
بەستنەوەی (سوهراب) بە (مەولانا) لە بابەتی فیکردا دروست نییە، چونکە ئەو یەك پارچەییەی فیکر کە لای (مەولانا) هەیە، کەمتر لای

(سوهراب) تێبینی دەکرێ، ئەمەش بەو گەمە شیعرییە بەردەوامەی (سوهراب) دەگەڕێتەوە لەگەڵ وشەکانی دەکا. گەر بمانەوێ قسە لەسەر شیعری (مەولانا) بکەین، دەبێت ڕاستەوخۆ بە فیکری (مەولانا) خۆی بگەڕێینەوە، وەلێ بۆ قسەکردن لەسەر شیعری (سوهراب)، دەکرێ بە فیکری ئەوانی تر بگەڕێینەوە، ئەمەش هەر ئەو کارەیە کە لەو لێکۆڵینەوەیەدا دەیکەین.

(سوهراب) هەندێك جار لە بوونگەراکان نزیك دەکرێتەوە، بەوەی کە لە تێکستی شیعریدا لەسەر بابەتی بوون کاری کردووە، ئەمەش بەڵگەیە لەسەر ئەو قسەیەی کردمان:

هەڵەیە (سوهراب) بە (مەولانا) بچوێنین وەك ئەوەی (د. سیروس شەمیسا) لە لێکۆڵینەوەی (موسافیرێك وەك ئاو)دا باسی دەکا.

((نیگای کابرای موسافیر کەوتە سەر مێز:

" ئای لەو سێوانە چەند جوانن!

ژیان نەشئەی تەنیاییە "

خانەخوێ پرسی:

جوان یانی چی؟

- جوان یانی دەربڕینی عاشقانەی شێوەکان

  عیشقیش، بۆ تەنیا عیشق

  تۆ بە گەرمی سێوە ئاشنا ئەکا.

  عیشقیش، بۆ تەنیا عیشق

  منی گەیاندە دەڤەری بەرینی حوزنی ژیان

  وای لێ کردم بتوانم ببمە باڵندە.))

(سوهراب) لەو پارچە شیعرەیدا موسافیرێك دەکاتە ئەو کەسەی سەرسامە بە جوانیی سێوەکان، ئەو سەرسامییەی موسافیر وا لە خانەخوێ دەکا پرسیار لەبارەی چییەتی جوانییەوە بکا، ئەوەی وەڵام دەداتەوە موسافیرە، کاتێ پێگەی جوانی بە ئەوینەوە دەبەستێتەوە، ئەوین بۆ ئەو هۆکاری بوون بە باڵندە و بوون بە موسافیرە.

خانەخوێ کاتێ پرسیار لەبارەی چییەتی جوانییەوە دەکا، گومانێك لە ناخیدا لەهەمبەر جوانی هەیە و دەیەوێ ئەو گومانە لە ڕێگەی پرسیارەوە بسڕێتەوە.

هەمیشە پرسیار کردن فاکتەری کاڵبوونەوەی گومانەکانە. مرۆڤ لە ڕێگەی پرسیار کردنەوە گومانەکانی دەگۆڕێن بە یەقین.

مرۆڤ کاتێ پرسیاری لە گومان و جوانی و بوونی مرۆڤ کردووە، بۆ ئەوە بووە بگاتە حەقیقەت لە ئاست ئەو بابەتانەدا.

(سـۆكرات) بەردەوام بـــوو، تـــا بـــا بەتێكى وررووژانـــد بۆ
ڕەوانـدنەوەى گومانەكـانى لەهەمبەر مـرۆڤەوە، ئەو دەيويست
بپرســين مــرۆڤ چييە بەر لەوەى بپرســين بــوون چييە؟، ئەمە
شياوترە بۆ مرۆڤێك كە دەيەوێ بپرسێ: بوون چييە؟.
ئەم هەوڵە درێژبوويەوە بۆ پرسياركردن لە بيركردنەوەى مرۆڤ
و كێشەكانى مرۆڤ و شێوازى مام□□كردنى مرۆڤ لەگەڵ مرۆڤ.
كەواتە مرۆڤ گەر بيەوێت ببێت بە خاوەنى بيركردنەوەى جوان و
بوونى جوان، پێويستى بە فۆرمێك لە گومان هەيە، هەر ئەو
گومانەش گومانێكى جوانە و وا دەكا مرۆڤ خاوەنى ئيستێتيكا
بێت. لەو پـارچە شيعـرەى سـەرەوەدا بە ئـاشكرا هەست بەوە
دەكەين چۆن گومانكردن وەك پرۆسەيەكى ئيستێتيكى، واى كردووە
خود ببێتە كەسێكى خاوەن ئاگايى، بە جۆرێك ئەگەر پرسيارى
لەبـارەى جـوانييەوە نەكـردا يە، هەسـتى نەدەكـرد بـووتە
ئەويندار، ئەگەر بەر تاريكى گەورە نەكەوتا يە، نەدەبوو بەو
چرايە. لەنێوان بوون بە ئەويندار و بوون بە باڵندەشدا،
پێوەندى هەيە، بەوەى ئەوين ڕۆشنكەرەوەى ڕێگايە و ڕێگاكانيش
دەچنەوە سەر ئەوين، باڵندەكانيش هەڵدەفڕن بۆ ڕۆشنكردنەوەى
تاريكييەكانى ئەوين. موسافير لەو پارچە شيعرەدا، لە يەك
كاتدا ئەو ڕێگايەيە كە دەچێتەوە بۆ ئەوين، ئەو باڵندەشە كە
ڕێگاكە ڕۆشن دەكاتەوە، ئەو ڕێگايەى دەچێتەوە سەر ئەوين و
تەنـانەت ڕێگاكـانى ئەوينـى خۆشـى. كەواتە خـود لەو پـارچە
شيعرەدا، نا بێتە بكوژى خود سەرەڕاى ئەوينه گەورەكەى، بەڵكو
دەبێتە هۆى گەشەكردنى خود. لە سەردەمى (بۆدلێر)دا خۆكوشتن
سـيفەتى پاڵەوانـان بــوو، ئەوەتــا (بنيــامين) مۆدێـرنە بە
مەرگەوە دەبەســتێتەوە، وەلێ مەرگێكــى پاڵەوانــانە. دەبێــت
خۆكوشتن مۆركى مۆدێرنە بێت، خۆكوشتنێك خەتمەكەى لێ دەدات
لە ژێر ويستێكى پاڵەوانانەدا، ويستێك هيچ چەشنە هەڵوێستێكى
دوژمن بەخۆى قبووڵ نييە، خۆكوشتن وازهێنان نييە، سۆزێكى
پاڵەوانانەيە، داگيركردنى مۆدێرنەيە لە كايەى سۆزەكاندا.
ئەوەى كە لە شيعرەكەى (سوهراب)دا دەيبينين، مەيلى خودكوشتن
نييە، بەڵكــو هێشتنەوەيەتــى، چــونكە ئەو خــودە لە كەشێكــى
تەنياكەردا دەژى، بۆيە پێوستە ئومێد بدۆزرێتەوە، ئومێدى
مانەوە و درێژەدان بە ژيان. ئەو ژيانەش ژيانێكى ناچارى
نييە، بەڵكــو ويســتە لەســەر مــانەوە. مــرۆڤ بۆ مــانەوەى لە
ژياندا، پێويستى بە ويستێك هەيە بيهێڵێتەوە، لە غيابى ئەو
ويستەدا، مانەوە دەبێتە شتێك كە جێگاى گومان بێت. ئەوەى
ويستى مرۆڤ بەهێز دەكا، ئەوينه، تەنيايش وەك ميوانێكى

ئامادە لە ئەویندا ناکرێ بۆ ئەبەد فەرامۆش بکرێ، بەڵکو دەتوانین لە ڕێگەی تەنیایی زیاترەوە، بگەین بە ژیانی زیاتر و مانەوەی زیاتر، چونکە مانەوە پێویستە بە ویستەوە، ویستیش پێویستە بە ئەوینەوە و ئەوینیش سنووری بۆ نییە، بۆیە دەتوانین بێ سنوور بژین تا گەیشتنی ئەو سنوورەی ناوی مەرگە.

موسافیر دوای (بیرکردنەوە لە بیرکردنەوە)، نیگاکانی لەسەر مێزەکە دەگیرسێنەوە و هەست دەکا لە بەردەم جوانیدایە، سەوزەکان جوانی پێ دەبەخشن، بینینی جوانی لەدوای وەها بیرکردنەوەیەك، چێژێکی زیاتری هەیە، بەڕادەیەك ئینسان پێی خۆشە بەر بیرکردنەوەی تری هاوشێوە بکەوێ، تا دوای هەر وەها بیرکردنەوەیەك، تێبینی جوانی بکا و ئەو تێبینی کردنەی جوانیش، جار لەدوای جار چێژی زیاتر ببەخشێ، چێژی زیاتریش بەستراوەتەوە بە بیرکردنەوەی قووڵترەوە.

لە قەسیدەکەدا تێبینیکردنی جوانی، تێبینیکردنی تەنیایی بەدوای خۆیدا دەهێنێ، مرۆڤ لەڕێگەی جوانی زیاترەوە، دەگاتە تەنیایی زیاتر، ئەوەتا موسافیر دوای بینینی جوانی سەوزەکان و قسەکردن بۆ سەرسوڕمانەوە لەسەریان، دەڵێ: ژیان نەشئەی تەنیاییە.

هەموومان ناتوانین تێبینی جوانی بکەین و لە جوانی بگەین، دەشێ لە ڕێگەی کەسانی ترەوە لە جوانی بگەین و پرسیار لەبارەی جوانییەوە بکەین (هەر ئەمەش لە شیعرەکەدا دەبینرێ). پرسیاری: جوانی چییە؟ لەو ساڵانەی دواییدا کەمتر جێگای بایەخ بووە. خانەخوێ پرسیاری جوانی لە موسافیر دەکا، وەك بەڵێی جوانەکان نامە بن بۆ خانەخوێ، وەلێ ئەمە ئەوە ناگەیەنێ خانەخوێ خۆی ناشرین بێت، دەشێ کەسێك بێت کە مەیلی پرسیارکردنی هەیە، یان دەشێت کەسێك بێت خۆی خاوەنی جوانی بێت و نەشزانێ جوانی یانی چی!، ئیتر بەو شێوانە و شێوەی تریش.

موسافیر جوانی بە ئەوینەوە دەبەستێتەوە، ئەمەش گوزارشتە جوانەکەیە لە جوانی و گوزارشتە جوانەکەشە لە ئەوین. ئەوین بریتییە لە دەریای جوانییەکان و جوانی بریتییە لە سەرزەمینی ئەوین و ئەوینداران.

موسافیر دەگەڕێتەوە خانەی سەرەتا، خانەی تێبینیکردنی سەوزەکان و باسی ئەوە دەکا چۆن ئەوین وا دەکا تەنانەت هەست بە گەرمی سەوزەکانیش بکەی، ئەمەش نیشانەی ئەوەیە لە پاش بیرکردنەوەکە، ئەوین بوونی هەبووە، واتە ئەوانەی وایان لە

موسافیر کردووە سێوەکان بە جوان ببینێ، ئەوین و بیرکردنەوەن. ئەوین لەو پارچە شیعرەی سەرەوەدا بنیاتنەرە و ڕووخێنەر نییە، کەواتە دەشێ ئەوین فاکتەری ئەوە بێت جوانتر بژین وەك ئەوەی لە قەسیدەکەدا هاتووە، ئەوەندە جوان بژین پێمان وا بێت باڵندەین. جوانی چییە؟ ئەوین چییە؟ بیرکردنەوە چییە؟ تەنیایی چییە؟، ئەمانە ئەو پرسیارانەن قەسیدەکە لەدوای خۆیدا جێیان دەهێڵێ. مرۆق بۆ گەیشتن بە ئەوین، پێویستی بە بیرکردنەوە هەیە، لە ئەوینیشدا پێویستی بە بیرکردنەوە هەیە ئەگەرچی زۆرجار ئەوین بیرکردنەوە ڕادەگرێ، لەدوای ئەوینیش پێویستیمان بە بیرکردنەوە هەیە، بیرکردنەوە لە مانەوە لەگەڵ ئەو ئەوینە تێپەڕیوە، بیرکردنەوە لە ئەوینێکی تازە.

کەواتە ئەوین و بیرکردنەوە هاوسەنگەرن، تەنیاییش لە ئەویندا وەك میوانێکی ڕوح سووك بوونی هەیە، هەموو ئەو بیرکردنەوە و تەنیایی و ئەوینانەشی باسمان کردن، لە جوانیدا هەن، هەروەك چۆن جوانیش لەناو ئەواندا هەیە.

بۆ قسەکردن لەسەر جوانی و تەنیایی و بیرکردنەوە و ئەوینی مرۆق، پێویستە باس لە بوونی ئەو مرۆڤە بکەین و پرسیاری جیاواز بکەین و باسێکی گوماناوی بخوڵقێنین، بۆ نموونە بپرسین:

مرۆق سەرەتا ماهیەتی هەیە؟. لای فەلسەفە ئایدیالیزمییەکان مرۆق لە جیهانی واقیعدا چییەتییەکەی پێش بوونەکەی دەکەوێ. بوونگەراکان ئەو دیدە بە تەواوی ڕەت دەکەنەوە و ڕایدەگەیەنن مرۆق سەرەتا (ماهیەت – چییەتی) نییە.

لە قەسیدەکەدا بوون بوونێکی شیعرییە و دنیای هەبووش شیعرییە، بۆیە (جوانی و ئەوین و تەنیایی) ناو قەسیدەکەش، شیعری دەردەکەون، هەمووشیان بەرهەمی ئەو گومانەن کە موسافیر دەریخست، بۆیە دەتوانین دەربڕینەکانی: گومانی جوان، گومانی ئەوین، گومانی تەنیایی، بخەینە ڕوو.

(تەوەری دووەم)

یاخیبوون و ئیستێتیکا

هەمیشە پەیوەندی لەنێوان دەقی نووسراو و خوێنەرێك هەیە کە خەریکی خوێندنەوەی دەقی نووسراوە، چونکە نووسەری دەق، خۆشی خوێنەری دەقە، ئەوە خوێنەری دەقە نووسەری دەق دەخاتەوە بە ڕەچاوکردنی سیاق (context)ی دەق، واتە تۆ ناتوانیت ببیت بە نووسەرێکی

سەرکەوتووی دەق ئەگەر خوێنەرەکی سەرکەوتووی دەق نەبیت، بۆیە جەخت کردنەوە لەسەر ئەو باوەڕەی پەیوەندی لەنێوان خوێنەر و دەقدا نییە، غەدرکردنە لە نووسەری دەق بەر لە خوێنەری دەق، چونکە ئەو کاتەی غەدر لە خوێنەری دەق دەکەین وەك ئەوە وایە غەدرمان لە نووسەری دەق کردبێت، چونکە نووسەر خۆشی خوێنەرە، وەلێ مەرج نییە خوێنەر نووسەر بێت.

مرۆڤی یاخی ئەو کەسە نییە هیچ کەسێك بەدەورییەوە نییە، دەکرێ مرۆڤ لە جەنجاڵیشدا یاخی بێت. مرۆڤی تەنیا دەکرێ وێنای خۆی نزیك بکاتەوە لە مرۆڤی یاخییەوە، وەلێ مرۆڤی یاخی یەکسان نییە بە مرۆڤی تەنیا، بگرە مرۆڤ یاخی دەبێت تا لە تەنیایی دووربکەوێتەوە.

یاخیبوون لای (کامۆ) بە یاخیبوونی میتافیزیکی و یاخیبوونی مێژوویی دابەش دەبێ. یەکەمیان سێ لقی لێ دەبێتەوە:

1- (ڕەتکردنەوەی ڕەها – مارکیز دی ساد)

2 – (ڕەتکردنەوەی نەجاتبوون – ئیڤان کارامازۆف)

3- (شیکاری ڕەها - نیتشە).

(کامۆ) هەموو یاخیبوونە مێژووییەکانی وەك (سپارتاکۆس) و شۆڕشی کۆیلەکان و شۆڕشی (فەڕەنسا) دەخاتە ژێر باسەوە. ئەو کاتەی (کامۆ) قسە لەسەر کوژرانی شا دەکا لەلایەن فەڕەنسییەکانەوە، قسە لەسەر ئەو تیورانەش دەکا کە ڕێخۆشکەر بوون، تا دەگاتە نووسینەکانی (ڕۆسۆ) و (پەیمانی کۆمەڵایەتی). مرۆڤ خۆی چارەنووسی خۆی دیاری ناکا، ئەوە ڕەوتی حەتمی مێژووە چارەنووسی ئەو دیاری دەکا (ئەمە دیدی کامۆیە لەهەمبەر فەلسەفەی هیگڵ). ئەوانەی سەردەکەون، لەبەر پەیوستی مێژووە، لەڕەوەیە ڕەوایەتی دیکتاتۆریەتی پرۆلیتاری دەت. (کامۆ) بەوەش وازی نەهێناوە، (ئەفسانەی سیزیف)ـــەکەی لێکۆڵینەوەیەکە لەسەر چەمکی پووچی و خۆکوشتن و (مرۆڤی یاخی)یەکەی لێکۆڵینەوەیە سەبارەت بە یاخیبوون و کوشتن.

ئەو کاتەی مرۆڤ باوەڕی لەدەست دەدا، دەکرێ لە بەرگێکی لۆژیکییانەدا، بیانوو بۆ کوشتنی ئەوانی تر بهێنێتەوە. یاخی کەسێکە تاقە وێنایەکی نییە. بیرمەندان و ڕۆشنبیران فۆرمی جیاواز جیاوازیان بەو مرۆڤە بەخشیوە کە دەشێ بە (مرۆڤی یاخی) ناوزەدی بکەین. (مرۆڤی یاخی) لای (کامۆ) مرۆڤێکە لە ناوەڕاستی دیاردە و ئایدیاکاندا دەوەستێ و ڕەتیان ناکاتەوە، بەڵام لەگەڵیشیاندا نییە. (گۆتە) لە هۆنراوە دراماتیکییەکانی نەو (فاوست)دا وێنای مرۆڤێك دەکا کە زۆر لە ڕەخنەگر و لێکۆڵەرەوان نزیکی دەکەنەوە لە (سوپەرمان)ـەکەی (نیتشە)، وەلێ من پێم وایە ئەگەر (فاوست) مرۆڤێك بێت هەردوو قاچیشی نەخزابێتە نەو بازنەی (مرۆڤی یاخی)یەوە، ئەوە بەلایەنی کەمەوە قاچێکی لەو بازنەیەدایە. (نیتشە) وەك

پەیڕەوکارێکی گومانی میتودییانە، دەیویست بیسەلمێنێ کە ئەگەر بێ باوەڕی بکرێتە نیهلیزم، ئەوە مر□ق د□توانێت بە باوەڕهێنان بە هیچ بژی، بۆیە ڕەوایە گەر بڵێین: کۆی فەلسەفەی (نیتشە) یاخیبوونە.

مرۆڤی یاخی ئەو مرۆڤەیە، لە پێناوی بەهایەکدا یاخی دەبێت. (سوهراب)ی یاخی، لە پێناوی بەهایەك یاخی دەبێت، کە بەهایەکی تاکەکەسییە، وەلێ بەقەد تاکەکەسی بەهاکە، تاکەکەس بە مرۆڤایەتییەوە گرێ دەدا، ئەو ئازارەشی هەیەتی، ئازارێکی بە کۆمەڵە ئەمەش جیاوازی نێوان یاخیبوون و پوچێتییە، کە لەوەی دووەمیاندا، ئازار تاکەکەسییە. کێشەی گەورەی (کامۆ) لە بابەتی یاخیبووندا ئەوەیە کە یاخیبوونەکە بە ڕۆژئاوا□ د□بەستێتەوە، لە بارێکدا کە دەکرێ ڕاپەڕینی ڕۆژهەڵات بە نموونەی زەقی یاخیبوون نیشان بدەین کە کۆمەڵیك لە خەڵکی لەپێناوی دەستکەوتنی بەهایەك کە ئازادییە یاخی د□ب□ن. (سوهراب) زۆر جار هاوشێوەی (فڕووغ) لە شیعرەکانیدا یاخییانە لە کرداری مرۆ دەدوێ و کردەوەی مر□ق د□خاتە ڕوو، کردەوەگەلێك تەنیایان لێ دەکەوێتەوە، کردەوەی نێو یەك ماڵ، کرداری نێو یەك خێزان کە زۆر کەڕەت تراژیدیان. لای (ئەرستۆ) شیعر دەبێت بابەتی بێت. لەوێدا تراژیدیا ڕۆڵی وروژێنەر دەبینێت، وروژێنەری بەزەیی و ترس، پاکبوونەوەی مرۆڤیش ئەنجامە. پێوەندیی پتەو لە نێوان شیعر و کۆمەڵ، شیعر و حەقیقەتدا هەیە، کەواتە شیعر چالاکییەکی بەسوود و مرۆڤانەیە، لاسایی سروشت و مرۆ دەکاتەوە، نەك جیهانی ئایدیالیزمی و دیاردەی شتەکان وەك ئەوەی (پلاتۆ) دەیخاتە ڕوو. (سوهراب) وەك (فڕووغ) پشت بەست بە خەیاڵە یاخییەکانی گوزارشت لە حەقیقەت دەکا، خەیاڵی خۆی دەکاتە ڕێگەیەك بۆ گەیشتن بە حەقیقەتی جڤات و خێزانیش وەك بەشێك لە کۆمەڵگا. ئەو خەیاڵی خۆی دەکاتە کەرەستەی گەیشتن بە حەقیقەتی جڤات.

خستنە ڕووی حەقیقەتی کۆمەڵگا، هاوکات خستنە ڕووی حەقیقەتی (خود) و (ئەوی تر)ە، چونکە ئەوانیش ناکەونە دەرەوەی کۆمەڵگاوە و کەلێنێك لە کۆمەڵگادا پڕ دەکەنەوە، کەواتە بۆ مرۆڤێکی یاخی کە لە بەردەم حەقیقەتی کۆمەڵگاکەیدایە، ئەگەری گەیشتن بەو حەقیقەتە نزیکترە لە مرۆڤێکی تر کە مەودایەکی گەورە هەیە لەنێوان ئەو و حەقیقەتی کۆمەڵگادا، بەو مانای□ ب□ گەیشتن بە حەقیقەتی کەسی یەکەم، بینینی حەقیقەتی کۆمەڵگا وەك خۆی، یان بینینی حەقیقەتی بەشێکی کۆمەڵگا وەك خۆی، دروستە، ئەمە بۆ کۆمەڵگای ئێرانیش دروستە. ئەو کاتەی (سوهراب) خوێندنەوەی دەبێت بۆ حەقیقەتی کۆمەڵگاکەی خۆی و بۆ چینی فەرمانڕەوا، ئەوە ڕووبەڕووبونەوە لەگەڵ حەقیقەتی خێزان، گەیشتنە بە حەقیقەتی خود، چونکە ئەویش لەنێو خێزاندایە نەك لە دەرەوەی.

هەموو یاخیبوونێك بە شتێك دەست پێ دەكا و بە شتێك كۆتایی دێت، ئەگەر یاخیبوونی میتافیزیکی بە ناوی ئازادی مرۆڤەوە دەست پێ بکا و بە ستەم كۆتایی بێت و یاخیبوونی مێژوویی بە دادپەروەری دەست پێ بکا و بە كەمکردنەوەی ئازادییی تاك كۆتایی بێت، ئەوە یاخیبوونی (سوهراب سپهری) بە ئەوین دەست پێ دەکا و بە تەنیایی كۆتایی دێت، وەلێ ئەوینێك كە لەخۆگری جوانییە و تەنیاییەکی جوان، بۆیە دەكەوینە بەر دەمی یاخیبوونەکی ئیستێتیکی لە شیعرەکانی شاعیردا.

كەواتە یاخیبوونی (سوهراب) ئەو لە تەنیایی و ئەوین دوورناخاتەوە لەبەر حزوری ئیستێتیکا تێیاندا، بەڵکو زیاتر تەنیای دەکا و ئەوینی شاعیریش سەلمێنەری زیاتری ئەو تەنیاییەیە.

((جەنگی ڕۆچنەیەك لەگەڵ ئەوەهای ڕووناكیدا.

جەنگی پلەیەك لەگەڵ قاچی درێژی خۆردا.

جەنگی تەنیایی لەگەڵ ئاوازێکدا.

جەنگی جوانی هەرمێکان لەگەڵ بەتاڵی ی زەمیلەیەکدا.

جەنگی خوێناوی هەنار و ددان.

جەنگی نازییەکان لەگەڵ لاسکی گوڵی نازدا.

جەنگی تووتی و ڕەوانبێژی لەگەڵ یەکدا.

جەنگی تەوێڵ لەگەڵ ساردیی بەرمۆدا)) (دەنگی پێی ئاو)

ئیستێتیکا و یاخیبوون لە شیعری (سوهراب)دا یەك وێنایان نییە و بەردەوام لە وێناگۆڕكە دان، ئاگایی و نائاگایی شاعیر و کارلێکی نەوانیشیان لەپشت ئەو گۆڕانانەوەن كە هەن. ئاشكرایە بارودۆخی (ئێران) و ژیانیش لەو وڵاتەدا ناجێگیری بەخۆیەوە بینیوە و بەردەوام ئاراستەکان لە گۆڕاندان، شیعری فارسیش لەگەڵ ئەو گۆڕانانە گۆڕانکاریی بەخۆیەوە بینیوە، شیعری (سوهراب) دابڕاو نییە لەو گۆڕانکاریانە و بگرە خودی شیعرەکانی شاعیر لەپشت ئەو گۆڕانانەوەن و لە دروستبوونی گۆڕانکاریی لە شیعری فارسیدا ڕۆڵیان هەبووە.

لە شیعری (سوهراب)دا بەردەوام هەست بە بوونی هەستەکی یاخی دەکەین كە وێڵە بە دوای ناسنامەی کەسێکی بەناسنامەدا، ئەو هەستەش ناتوانرێت كۆنترۆڵ بکرێت، چونکە ژیان لە نیشتیمانەکەی (سوهراب)دا نەیتوانیوە پێناسێکی دیاریکراومان پێ ببەخشێ، بەڵکو ژیانەکە سیماکان بە فڵچەی مردن ڕەنگ دەکا، ژیانی نێو ئەو نیشتیمانە پڕ لە تراژیدیایەش، لە زۆر قۆناغی مێژوویی خۆیدا نزیك بووە لە مردنەوە، ئەو کارەساتە گەورانەی بەسەر نیشتیماندا هاتوون، وایان کردووە شاعیر هەست بە تەنیابوون بکا، ئەو تەنیابوونەش جۆرێك لە ئەوینی خوڵقاندووە بە تەنیاکەرەکە دەگەڕێتەوە، واتە ئەوەی خودی تەنیاکردووە، خەمەکانە، وەلێ هەر خەمەکانیش شاعیر دەکەن بە

کەسێکی یاخی، یاخی لە زوڵم. واتە خەم فاکتەرێکی تەنیاکەرە و دەرخەری جوانییە، جوانیش دەرگا گەورەکەیە دەتوانین لەوێوە بچینە ژوورەوە و بۆ ئەوینەوە لەوێوە بێینە دەرەوە.

تەنانەت ئەو ئەوینەی (سوهراب) بۆ جوانی هەیەتی، وا دەکا جۆرێك لە گیرەدەبوون تا ئاستی شێتبوون بۆ جوانی مانیفێست ببێت. شێتبوون لە ئانی هەڵگریدا لەخۆگری دوو ئاراستەیە (هەڵگربوون وەك فۆرمێك لە یاخیبوونی ئیستێتیکی)، لە ئاراستەی یەکەمدا دەتوانین بڵێین کە دەشێ ئەوین دوورکەوتنەوە نەبێت لە هۆشیاری و جۆرێك لە هۆشیاربوونەوە بێت. (ئیرۆس eros) وشەیەکی یۆنانیی کۆنە و گوزارشت لە ئەوین دەکا. قسەکردن لەسەر ئیرۆس بۆ نیشاندانی (reference) فۆرمەکانی ئەوینە.

(ئەفلاتوون) ئیرۆسی بە مانایەکی فراوان بەکاردەهێنا و مانای ئایدیای جوانی و شادی پێوکەنەر و شێتی مەستانە و کۆبوونەوە و…تاد، دەگەیاند. ئەوینی (سوهراب)ی یاخی سست و بێ چێژ نییە و دەگونجێ لەگەڵ ئەوینی (ستاندال) کە پێی وایە ئەو کاتەی پیاو دەکەوێتە ئەوینەوە، دانایی لە ئاست بینینی شتەکان وەك خۆیان لەدەست دەدا و ئیرۆس بیرکردنەوە (meditation) لە مردن (death) سادە دەکاتەوە و مردن نرخی لەدەست دەدا، چونکە لەو بەهایە (cost) پتر نییە کە مرۆڤ دەیەوێ بیداتێ زۆر شت. ئاراستەی دووەم پێچەوانەی ئاراستەی یەکەمە.

((لقی مەعریفەتە وا لە دەستی هەر منداڵێکی دەساڵانە

خەڵکی شار چۆن ئەیژوانە گوڵێك، خەونەکی ناسك،

واش ئەیژوانە چینی دیوار.

زەوی مۆسیقای هەستی تێ ئەبیستێ.

لەهەوادا دەنگی باڵی فڕەی مەلی ئەفسانەییەکان دێ.

لەودیو دەریاکانەوە شارێك هەیە

کە تێیدا هەندەی چاوانی ئەوانەی سەحەران زوو بە ئاگان،

خۆر گەورەیە.

شاعیران میراتگری ئاوو ئاوەزو ڕۆشناییین.

لەودیو دەریاکانەوە شارێك هەیە!

ئەبێ بەلەمێك دروستکەین.))

(کامۆ) دوای وەرگرتنی خەڵاتی نۆبڵ لە ساڵی 1957دا لەلایەن ئەکادیمیای سویدی، نامەیەك بە سادەییەوە بۆ خۆزانی (نیکۆس کازانتزاکیس) دەنووسێت و تێیدا دەڵێ:

(کازانتزاکیس) شایستەتر بوو لە من بۆ ئەو خەڵاتە. سادەیی (کامۆ) ئاوێتەی سادەیی (کازانتزاکیس) دەبێت و درێژ دەبێتەوە تا دەگاتە (نیتشە)، لەوێدا (کازانتزاکیس) بە ئاشکرا و بە سادەییەوە پێیەوە

دیارە چەن سوودی لە (نیتشە) وەرگرتووە و هەر ئەویش دیدی (کازانتزاکیس)ی بۆ ئەدەب گۆڕی و پێی وابوو ئەدەب هەر چەند ڕەق بێت واتای ژیان دەگۆڕێنێ.

ئەو سوود وەرگرتنە ئاساییە، (ئەفلاتوون) کە زۆر جار بە باوکی فەلسەفە دادەنرێ لە سەرەتادا لەژێر کاریگەریی (هیراکلیتس / 544-483 پ ز) و (فیساگۆرس / 580 – 500 پ. ز) و (سۆکراتدا) بوو.

لە ناو هەندێك لە دەقەکانی (سوهراب)دا هەست بە سادەیی یاخیبوون دەکەی، بەو مانایەی یاخیبوون نەیتوانیوە سادەیی خود بکوژێ، وەك چۆن (کامۆ)ی یاخی بە سادەییەوە دەڕۆ: (کازانتزاکیس) شایستەتر بوو لە من بە ئەو خەڵاتە. وێنەی نووسەر لەناو فەزای بیرکردنەوەی کارەکتەرەکانی وێنەیەکی تەماوییە، ئەوە فەزای گشتیی شیعرەکەیە وێنای نووسەرمان پێشان دەدا.

یاخیبوونی شاعیر لە تێکستێکی شیعریدا دەکەوێتە پەراوێزی یاخیبوونی شاعیرەکە خۆی لە ژیانی ڕۆژانەیدا؟ ئایا فەزای تێکستی شیعری ئەوەندە فراوانە بتوانێ داڵدەی یاخیبوونی شاعیرێك لە دیاردەیەك لە دیاردەکان بدا کە دەشێت ئەو یاخیبوونە (یاخیبوونێکی ڕۆها) بێت؟ ئایا ئەو وێنا کۆنەی بە یاخیبوون هەمانە و پشت ئەستوور بەو وێنایەش تا ئێستا قسەمان کردووە لەسەر تێکستی شاعیران، وای کردووە لە (یاخیبوونی شیعری) بگەین؟ دوا جار دەکرێ بپرسین: هەر بەڕاست ئەوەی لەنێو شیعردا هەیە یاخیبوونە، یان کوشتنی ڕوحی یاخیبوونە و چواندنیەتی بە جەستەیەکی بێ دەنگ و بێ ڕوح؟.

سوریالیزم یاخیبوونێکی ڕۆهایە و تێیدا هەرچی پێوەر و میتود و بنەماو ئاکارە ڕەت دەکرێتەوە، بەڕادەیەك (ئەندرێ پرێتۆن) کوشتنی خەڵك لەسەر شەقام بە بچووکترین پنتی سوریالیەت دادەنێ. لەو پارچە شیعرەی سەرەوەدا دەتوانین هەست بە ئیستێتیکای یاخیبوون بکەین لە شیعری (سوهراب)دا.

ئەوی تربوون لە دیدی (لێڤیناس)ـەوە لە دەرەوەی من و ئەودیوی (من)دایە. لەو پارچە شیعرەی سەرەوەدا، قسەکردنی خودی یاخی جۆرێکە لە نزیکبوونەوە لە ئەوی تر. (لێڤیناس) پێی وایە قودرەتی دیالۆگی نێوان من و تۆ بە جیاوازیی نێوان من و تۆ دەگۆڕێتەوە. ئەوە ویستنی میتافیزیکیانەی جیهانی نەبینراوە لەپشت چوونی من بەرەو ئەوی ترەوەیە، کە ویستەکە وێڵە بەشوێن (بۆ کۆتایی)دا لە ئەوی تردا. بە گەڕاوە بۆ (لێڤیناس)، پێوەندییەکی نایەکسان هەیە لەنێوان کارا و ئەوی تردا. بەرپرسیارێتی من بەرانبەر ئەوی تر جیایە لە پێچەوانەکەی، ئەوە ویستی میتافیزیکی منە بۆ دۆزینەوەی کۆتایی من بەرەو ئەوی تر کێش دەکا. ئەو شتەی دەبێتە دروستکەری

ئەو ویستە، بە پێوەندی مرۆق و (مەرگ) بە یەکتریەوە دەگەڕێتەوە. لە (زەمەن و بەئەوی تربوونـــدا) مەرگ پەیـــامهێنی ڕووداوێكە بكەر دەسەڵاتی بەسەریدا نییە.
مەرگی مرۆقی یاخی بە زەمەنەوە پەیوەست نییە، بەڵكو كۆتایی زەمەنی كەسە. (كەس) بە مەرگ كۆتایی دێت، كەسەكانیش كۆتاییەكەیان مەرگە. ئەوە مەرگە خاڵێك لە كۆتاییماندا دادەنێ. ئەی ئەوە كێیە خاڵ لە كۆتایی مەرگدا دادەنێ؟. پێم وایە ویستی مرۆق دەتوانێ كۆتایی بە مەرگ بهێنێ، تەنـــانەت ئەگەر لەو پێنـــاوەدا بشمـــرێ. گەر بمـــانەوێ دەتـــوانین مەرگ بكـــوژین، وەلێ ئەمە پێویســـتی بەقوربانیـــدان و یاخیبوون و مەرگ هەیە. بۆ كوشتنی مەرگ، پێویستیمان بە بەشداریی (Participation) مەرگ هەیە، مەرگـــی زەمەن، مەرگـــی هەوەس، مەرگـــی تاریكی، مەرگی خوێن. كەواتە گەر بمانەوێ دەتوانین مەرگ بكوژین و یـــاخی بیـــن لە مەرگ، ئەویـــش لەڕێگـــای مەرگـــی شتە ناشرینەكـــان و هەڵبژاردنی ژیانێكی جوانەوە دەبێت، ئەگەر توانیمان جوان بژین و ژیانمان بریتی نەبێت لە لاساییكردنەوە، ئەوە دەتوانین مەرگ بكوژین و كـــاتێكیش دەمریـــن، مەرگ بۆمـــان ببێتە ژیـــانە ڕاســـتەقینەكە و دەستپێكی ژیانێكی تر (ژیانی دوای مردن).

ئەنجامەكان:

(1) كۆمەڵێك پرسیارمان خستنە ڕوو وەڵامەكانمان بۆ خوێنەر جێهێشت، بە ئامانجی ئەوەی بیركردنەوەی خوێنەر سنووردار نەكەین، لێرەوە گەیشتینە ئەو ئەنجامەی كە ئیستێتیكا بەش بەشە و پەیوەستە بە سات و شوێنی جیاوازەوە، ئیستێتیكای كوردی جیایە لە هی فەڕەنسی، یان نەتەوەیەكی تر، ئیستێتیكای فیكر جیایە لە ئیستێتیكای شیعر، ســەرەڕای پێوەنـــدی نێوانیـــان. ئیســـتێتیكا بە گۆڕانـــی واقیـــع و قەیرانەكان و كارەكتەرەكان دێتە گۆڕین.
(2) گەیشتینە ئەو ئەنجـــامەی كە شیعـــری (بۆدلێـــر) پڕە لە بێـــزاری، بەڵـــام بێزاریەكـــی بێـــزاركەر نییە و بێزاریەكـــی ئیســـتێتیكییە. حەقیقەتی شاعیریش فرەوەنایە و زۆرترین جوانی بۆ لای خۆی ڕادەكێشێ. بە كورتی: حەقیقەتی شاعیر و بێزاریەكانی شاعیر و ئەو پردەشی دەیانگەیەنێت بە یەك، ڕێگر نەبوون لە بەردەم (بۆدلێر) بۆ ئەوەی ئیستێتیكای دەق و فیكری نوێ شیعرمان پێ بدا، بەڵكو شیعرەكان لەخۆگری پرسیار بوون و دەتوانرا گفتوگۆیەكی فیكری لە سێبەری شیعرەكان بكەین.
(3) گەیشتینە ئەو دەرەنجـــامەی كە (ســـوهراب) شـــاعیرێكە خـــاوەنی جـــوانییە و جـــوانییەكەشی بەســـتووەتەوە بە ژیـــان و یـــاخیبوون و گومانەكانی و بە چەندان بابەتی تریشەوە، بۆیە دووركەوتنەوە لە

جوانیی نێو دەقی (سوهراب)، دوورکەوتنەوەیە لە خودی شیعرەکانی شاعیر، چونکە ناسنامەبەخشی شیعرەکانی شاعیر جوانییە، لە غیابی جوانیدا، بوونی شیعری (سوهراب) جێگای گومانە، بۆیە دەتوانین بڵێین جوانی شیعری (سوهراب)ـە و شیعریش جوانییەکەیەتی.

سەرچاوەکان:

(1) عاشق هەمیشە تەنیایە، و: ئازاد بەرزنجی، سلێمانی، 2006.

(2) شوکریە ڕەسوڵ، حەکایەتی خورافی کوردیی لە ڕووی مۆرفۆلۆژییەوە، چاپی یەکەم، لە بڵاوکراوەی ئینستیوتی کەلەپووری کورد، 2003.

(3) د. نەجم ئەڵوەنی، جۆرەکانی دەقئاوێزان، چاپی یەکەم، سلێمانی، 2012.

(4) جەبار ئەحمەد حسێن، ئیستێتیکای دەقی شیعری کوردی، چاپی یەکەم، سلێمانی، 2008.

(5) کەمال مەمەند میراودەلی، فەلسەفەی جوانی و هونەر – ئیستاتیکا، بەغدا، 1979.

(6) ئازاد حەمە، ویستی فەلسەفاندن – بادیو و ڤینگشتاین، ئازاد حەمە، چاپی یەکەم، هەولێر، 2007.

(7) قوتابخانە فەلسەفییەکان، میهرداد میهرین، و: سیدۆ داود عەلی، چاپی یەکەم، سلێمانی، 2009.

(8) فاروق ڕەفیق، هونەری عیشق، بەرگی یەکەم، چاپی یەکەم، سلێمانی، 2010.

(9) مدرنیتە و اندیشەی انتقادی، بابك احمدی، چاپ چهارم اسفند، 1380.

(10) حقیقت زیبایی، درسهای فلسفە هنر، بابك احمدی، چاپ پنجم، 1380، نشر مرکز

(11) اشوری داریوش، زبان باز، نشر مرکز، چاپ دوم، 1387، 2006.

(12) میشیل فوکو، تاریخ جنون، چاپ سوم، انتشارات هرمس، تهران، 1389.

(14) محمد رچا شفیعی کدکنی (د.)، صور خیال در شعر فارسی، چاپ پنجم، تهران، 2731.

(15) خسرو فرشید ورد (د.)درباره و ادبیات و نقد ادبی، جلد اول، چاپ سوم، تهران، 1378.

(16) حرکە الحداثە في الشعر الكردي، د. سرور عبدوللە، من مطبوعات: مرکز جاودیر، 2012.

(17) أزدواجیه العقل, دراسه تحلیلیه نفسیه, کتابات حسن حنفی, جورج طرابیشی.

(18) در امدی بر جامعه شناسی ادبیات: لوکاج، ادورنو، گلدمن، گرامشی…، مترجم: محمد جعفر پوینده، نشر چشمه، تهران، 1380.
(19) از مصاحبت افتاب: زندگی و شعر سهراب سپهری، کامیار عابدی، تهران، 1376.
(20) ڕێنێ دێکارت، کاوە جەلال، سلێمانی، 2008
(21) د.کەمال مەعروف، کۆڕێ ئەدیبانی بیانی، چاپی یەکەم، دەزگای سەردەم، سلێمانی، 2002.
(22) د. فەرهاد پیربال، باخچەیەك شیعری فەڕەنسی، چاپی یەکەم، سلێمانی، 2004.
(23) بۆدلێر، گوڵی خراپە، و: ئەحمەدی مەلا، هەولێر، 2001.
(24) د. سیروس شمسیا، نگاهی تازه به بدیع، نشر میترا، تهران، 1390.

دوا سەرنج: بۆ ئەم لێکۆڵینەوەیە سوودم لە لێکۆڵینەوەکانی خۆم وەرگرتووە.

ململانێی ترس و ورە لە شیعری (ژووری سێدارە)ی شەهید مەلا عەلی(١).. عەبدوڵا سەڵمان(مەشخەڵ)

ترس هەمیشە لە پانتایی ژیان ڕووبەرێکی فراوان لە ململانێی ئینسان و زیندەوەران لەپێناو مانەوەیان، داگیر دەکات. ترس بریتییە لەو هەستەی کە لە ئەنجامی مەترسی یان هەڕەشەیەکی هەستپێکراویەوە دێتە ئاراوە. ترس لای مرۆڤ لە وەڵامی هاندەرێکی دیاریکراودا کە لە ئێستادا یان لە پێشبینیکردنی هەڕەشەیەکی ئەگەری لە داهاتوودا، وەک مەترسییەک بە سەر جەستە یان ژیان بە گشتی، سەرهەڵدەدات. پرۆسەی سەرهەڵدانی ترسیش وەک دژەکردار بە لەدەستدانی ژیان مانا پەیدا دەکات. ئەگینا بەباک بوون بەرانبەر بە ژیان، ڕەتکردنەوەی ترسە. مرۆڤی شۆڕشگێڕ و خاوەن باوەڕ ئامادەیە گیانی خۆی ببەخشێت

بە بیروباوەڕەکەی و ترسیشی لە هیچ شتێک نییە. هاوکێشەی ژیان و مردن لای مرۆڤەکی خاوەن باوەڕ (جا مەرج نییە هەمیشە خاوەن باوەڕەکە شەهیدبێت) بەندە بە پتەوی پەیوەندی مرۆڤ بە بیروباوەڕەکەیەوە. لاپەڕەکانی مێژووی ئەدەبی جیهان بە هەزاران چیرۆک و بەسەرهاتی تێدا تۆمار کراون کە چۆن مرۆڤ لە پێناو باوەڕەکەی گیان و ژیانی خۆیان بەخت کردووە. ئەدەبی کوردیش گەلێ چیرۆک و قارەمانێتی تراژیدی تێدایە کە یەکێک لەو چیرۆکە تراژیدیانە دەقی شیعری (ژووری زیندانی) شەهید مەلا عەلییە.(١) لەم دەقەدا خوێنەر ڕووبەڕووی دۆخێکی سایکۆلۆژی پڕ لە ترس و ئومێد دەبێتەوە کە لە پانتایی نێوان ئاگایی و نائاگایی شاعیردا دێن و دەچن. ئەم دۆخە دەروونییەی شاعیر، لە ڕاستیدا دوو حاڵەتن لە دۆخی دەروونی کەسێک کە لای ڕوونە لە سێدارە دەدرێت. شاعیر زۆر ڕاستگۆیانە گوزارشتی لەو دۆخە دەروونییە کردووە. ئەویش نەک تەنها لەم شیعرە، بەڵکو لە تەواوی دیوانی (شیعر و هەڵوێست)دا (٢) بەڕوونی دەردەکەوێت.

برا دوور و خزم دوور کەسم دوور
بە نابەڵەد تەمەن ئەمبا بەرەو ژوور
بەڵام ڕوونە، بەرەو سێدارە چوونە
خەنەی خوێنم لە پێ ئەگرە: ئاڵای سوور

شاعیرێکی دەروون لەڕادەبەدەر ماندوو، کە لە ئەنجامی ئازار و ئەشکەنجەیەکی نامرۆڤانەی ڕژێمی گەڵەبەگەڵەی بەعسەوە دووچاری دەبێت، ئەوەش تەنها لەبەرئەوەی یاخیبووە و داوای ئازادی دەکات و دەیەوێت ستەم نەمێنێت، تەنها بۆ ئەوەی ئازادی باڵ بکێشێت بەسەر ژیاندا. بەڵێ ئەو شاعیرە دەروون ماندووە برینێکمان نیشان دەدات کە ساڕێژبوونی ئاسان نییە. برینی مەرگ کە لەبەردەم دەرگای ژیاندا کە چاوەڕوانی دوایین چرکەکان دەکات.

بەرەو ژووری، بەرەو ژووری سێدارە
ماندووی کردووم و شوێنەکەم شێدارە
کە نیشانەی پەشێوی پێوە شێوەم
ئەوە برینی ئەشکەنجەیەو، جێ دارە

مەلا عەلی لەم شیعرەدا جگە لە وێنای گشتی شۆڕشگێڕێکی نێو زیندانە تاریکەکەی بەعس، وێنای دۆخێکی ئاڵۆزی دەروونیشمان بۆ دەکات کە چۆن لەڕێگەی وشە و دەربڕین و ڕستەکانەوە خۆی حەشار داوە. شاعیر باس لە ترس دەکات، خەم بۆ لەدەستدانی ژیان خۆی دەخوات. خەم لەوە دەخوات کە ئەو کادیر و چەکداری حیزبێکی سیاسی بووە و ئێستاش لە زیندانە. بەڵام شاعیر زیرەکانە ئەو ترسە بە ورەیەک دادەپۆشێت کە بووتە مایەی جوانتربوونی دەقەکە لەلایەک و بەدەستهێنانی شوناسی

قارەمانێتی لەلایەکی تر. هەر ئەم کردە ئیستاتیکییەیە کە مەلاعەلی شاعیر توانیویەتی جێگەی خۆی لەدڵی هەزاران خوێنەردا بکاتەوە.

ئەڵێن ئەمرێ و لە ترسی مەرگ پەشێوە
پێشمەرگە بم هەر ئەکەومە پێش ئێوە
بە مەرگی پێش مەرگی ئێوە ئاسوودەم
ڕووشم، زەردەی پێکەنینی هەر پێوە
گەرچی بەرەو دواماڵی ژین بەڕێوەم
یەکەم ماڵی نەمردن دیارە لێوەم
بەشم چونکە مردنی ناو جێ نییە
شادم کە تا دوا هەناسەش بە پێوەم

ئەم ئاسوودەیی و شادییەی شاعیر بە ورەیەکی بەرز ئاوێتەکراوە. لەڕێی ئەو ورەیەوە دەبینین ترس کەمڕەنگتر دەردەکەوێت و تەنانەت لە کۆتایی شیعرەکە پاشەکشەش دەکات. ململانێی نێوان ورە و ترس لەم شیعرەدا ململانێی نێوان ژیان و مردنە. شاعیر هۆشیارانە مردنی هەڵبژرادووە ل□ پێناو ژیانێکی باشتر ل□ ئێستا. ئەم هەڵبژاردنەش لەڕێگەی باوەڕێکی پتەوەوە هاتۆتە بوون، باوەڕی مارکسیزم – لینینیزم، کەلەڕێکخراوی کۆمەڵەی مارکسی – لینینی کوردستان ئەندێشەی مارتیس تۆنگدا بەرجەستە بووبووەوە.(٣)

ئەو مەرگەی لێم ترساوە، ئەیلاوێنم
بۆ ناوێرێ بێت و بگرێ داوێنم!
با بمناسێ کە پێشمەرگەی «کۆمەڵە» و
کادرێکی دەست و داوێن خاوێنم.

جوانی شیعرەکە هەر لە کێش و سەروا و داڕشتنە شاعیرانەکەی شاعیرەوە نییە، بەڵکو لەو پەیوەستبوونەی شیعرەکەوەیە بە باوەڕی سیاسییەوە. ئەمە شیعرکە و شاعیرەکەشی جوانتر و بەهەڵوێستتر نەک هەر لە دڵی خوێنەرانی، بەڵکو لەوێژدانی مێژوویەکدا جێخستووە کە چەندین نەوە ل□ پێناویدا قوربانیان داوە. لێرەوە جارێکی تر سیحری پەیوەندی نێوان ئەدەب و سیاسەت یان شیعر و سیاسەت دەردەکەوێتەوە و هەموو ئەو پڕوپاگەندانەی بۆرژوا- لیب□را□ ب□تا□ د□ب□ن□وە کە دەڵێن ئەگەر شیعر تێکەڵ بە سیاسەت بکرێت دەبێتە دروشم و جوانییەکەی نامێنێت. نەخێر ئەوە پروپاگەندەیەکی کۆنەپەرستانەیە کە دەیەوێت ئەدەب و شیعر وەکو چەکێکی کاریگەری مەیدانی خەبات، لەدەست کڕێکاران و خەڵکی زەحمەتکێش و ستەمدیدەی دەربهێنێت و کوولی بکات. ئەدەب و شیعری سیاس – چینایەتی چەکێکی کاریگەرە کە ئەگەر هۆشیارانە دەستی بۆ ببرد□ت، بەدڵنیاییەوە ڕۆڵی گرنگ لە خەبات بۆ ڕزگاری مرۆڤ لە ستەم و چەوسانەوەی چینایەتی دەگێڕێت.

مەلاعەلی شاعیر سەرباری ئەوەی کادیر و چەکداری ڕێکخراوی کۆمەڵە

بووە کە پاشخانی مارکسی – لینینی هەبوو، کەچی ئەو کادیرە تا ساتی گیانبەختکردنیشی نەیتوانیوە خۆی لە ژێر کاریگەری ئایین ڕزگار بکات و وەک مارکسی _ لینینییەک تێڕوانینەکانی خۆی لە شیعر و سیاسەت دەببڕێت. مەلاعەلی کادیری مارکسی لینینی و شاعیر دەکەوێتە ناکۆکی لەگەڵ باوەڕەکەی و ئەم ناکۆکییەش لە شیعرەکەیدا ڕەنگ دەداتەوە.

کە پاش مردن هەبوو دنیایەکی نوێ
تا ئەو کاتە با گیانیشم تێر بنوێ
چونکە ڕۆژی هەستانەوە دەرفەتی
فرمانێکی وەک ئەستام هەر بە ئەلوێ

ئەم ناکۆکییە لای شاعیر مەلاعەلی دەرخەری ئاستی هۆشیاری سیاسی – چینایەتی ئەو کادیرە مارکسی – لینینییەی کۆمەڵە دەردەخات. دووری شاعیر لە باوەڕی مارکسیزم؛ شاعیر و شیعرەکەی بەم دەرەنجامە گەیاندووە. بۆیە ئەم ناکۆکییە لای مەلاعەلی شاعیر و بەتایبەت لەم شیعرەدا مایەی سەرنجە، چونکە بەداخەوە ئەم شاعیرە ورە بەرز و خەباتگێڕە و دەیان کادیر و خەباتگێڕی تر نەیانتوانی و بۆیان نەلوا تێگەیشتنی دروست لە مارکسیزم بەدەست بهێنن و ببنە چرای ڕۆشنکەرەوەی ڕێگای خەباتی کرێکارانی کوردستان بۆ ڕزگاری یەکجارەکی لە ستەم و چەوسانەوەی چینایەتی.

لەکۆتایدا شیعری (ژووری سێدارە) ی شەهید مەلاعەلی، تابلۆیەکە ململانێی نێوان ترس و ورەمان نیشان دەدات و شاعیر ڕاستگۆیانە گوزارشتی لەو دۆخە دەروونییە ئاڵۆزەی خۆی کردووە و ژیرانە توانیویەتی بە ورەیەکی بەرزەوە چیرۆکی ترس و دۆخە دەروونییەکەی بەشیعر بۆمان بگێڕێتەوە. شاعیر بەداخەوە نەیتوانیوە لە کاریگەرە ئایدیالیستەکانی ژیان خۆر قورتار بکات و وەک شاعیرێکی بەرچاو ڕوونی چینایەتی گۆرانی بڵێت. بەڵام لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا ئێمەی خوێنەر لەبری شاعیرێکی ڕووخاو، قارەمانێک دەبینین لە زینداندا کە چاوەڕێی لەسێدارەدانە و بەئومێدەوە گۆرانی بە سبەینە دەڵێت.

پەراوێز و سەرچاوە:

١-شەهید مەلا عەلی؛ ناوی تەواوی حوسێن مەولوود ئەحمەدە، لە ساڵی ١٩٥٣ لە گوندی (بەربەرد)ی سەر بە ناحیەی (ماوەت) لە خێزانێکی هەژار و لەدایک دەبێت. ساڵی ١٩٥٨ لە تاو چەوساندنەوەی چینایەتی و لە دەست دەرەبەگ، ماڵیان باری کردووە بۆ گوندی (کەکە)ی سەر بە شارەکەی (سورداش). بەهۆی ئەلقەی ڕۆشنبیرییەوە لە ڕیزی (کۆمەڵە) ڕێکخراوە و ئەندامێکی چالاکی کۆمەڵە بووە. ساڵانی (١٩٧٥-١٩٧٦) لە زانکۆی سلێمانی – کۆلێژی ئاداب بەشی کوردی وەرگیراوە، لە قۆناغی دووەمی کۆلێژ ڕژێمی بەغدا پێی دەزانن، لە (١١-٥ – ١٩٧٧) خۆی گەیاندووەتە ڕیزەکانی هێزی پێشمەرگە. لە ڕۆژی ٣٠ی یەکی ١٩٧٩

کاتێک بە کاری ڕێکخستن لەگەڵ هەڤاڵ (دکتۆر مارف) عوسمان عەبدوڕەحمان عەسکەری دەچن بۆ گوندەکانی ناوچەی سورداش، لە گوندی (کرژە) حکومەت پێیان دەزانێ و دەسگیریان دەکات. دوای لێدان و ئەشکەنجەیەکی زۆر لە ڕۆژی (٦-٦-١٩٧٩) لەو قەسابخانەی ناوی لێنرابوو (هەیئەی خاسەی کەرکووک) بڕیاری لە سێدارە دانی بۆ دەردەچێت، لە شەوی (۲۲/۲۳ی ۷ی ۱۹۷۹) لەگەڵ دوو هاوڕێی تری لە سێدارە دەدرێن. شایانی ئاماژەیە شاعیر ئەم شیعرەی لە ۱۸ ی حوزەیرانی ساڵی ۱۹۷۹ ، لە زیندانی موسڵ بەشی خنکاندن نووسیوە و هەروەها زۆربەی شیعرەکانی تری ئەم شاعیرە لەو ماوەی ئەو مانگ و نیوەی زیندان، لەسەر سیمی پاکەتی جگەرە نووسیون، کە هەندێکیان ئارەق و چڵک و خوێنیش کاری تێکردوون گوێئاسا شێمزاندوونی.
بۆ ژیاننامەی شەهید مەلا عەلیم لەم سەرچاوانەی خوارەوە وەرگرتووە:
سایتی وشە لە ۱۰ ی کانوونی یەکەمی ۲۰۱۷https://wishe.net/dreja.aspx?Jmare=32841&Jor=1 و هەروەها سایتی کوردکۆڵێکت ۲۲ ی ئازاری ۲۰۲۱https://kurdcollect.com/index و پەیجی تایبەتی فەیسبووکی شەهید مەلا عەلی. https://www.facebook.com/ShehidMela
۲-شەهید مەلاعەلی، شیعر و هەڵوێست، دیوانی شەهید مەلا عەلی، ئامادەکردنی ناوەندی ئەرشیفی مەکتەبی سیاسی یەکێتیی نیشتمانی کوردستان، لە بڵاوکراوەکانی یەکێتیی نووسەرانی کورد لقی سلێمانی، زنجیرە ۳، چاپی یەکەم، سلێمانی، ۲۰۱۱، لاپەڕە ۱۵۱ – ۱۵۸.
۳-کۆمەڵەی مارکسی لینینی کوردستان؛ لە ۱۰ حوزەیرانی ۱۹۷۰ لەلایەن کۆمەڵێک کەسی چەپ و ماویستییەوە رێکخراوی کۆمەڵەی مارکسی لینینی کوردستان دامەزرا و دواتر لە یەکی ئایاری ساڵی ۱۹۷۹ ناوەکەی بۆ کۆمەڵەی ڕەنجدەرانی کوردستان گۆڕدرا. کۆمەڵە لە ساڵی ۱۹۷٦ خەباتی چەکداری لە کوردستان دەست پێکرد و ڕۆڵی بەرچاوی خۆی گێڕا. کۆمەڵە کۆنفرانسی یەکەم لە ۱۹۸۱ و کۆنفرانسی دووەم لە ساڵی ۱۹۸۲ و کۆنفرانسی سێیەم لە ۱۹۸۵ بەست. ساڵی ۱۹۹۲ لە یەکەمین کۆنگرەی یەکێتیی نیشتمانی کوردستاندا، کۆمەڵە بەیەکجاری هەڵوەشایەوە.

عەبدوڵا سەڵمان(مەشخەڵ)
کۆتایی ئایاری – کۆتایی تشرینی یەکەمی ۲۰۲٤ – ناوەڕاستی کانوونی دووەمی ۲۰۲٦

تەعریبی موقەدەس. بەختیار محەمەد

تەعریبی موقەدەس ئەو تەعریبەیە، کە کەسی تەعریبکراو خۆی بەرگریی سەرسەختانە لە تەعریبکردنەکەی خۆی دەکا.ئەم تەعریبە شیرین و پیرۆزە، چونکە بە ناوی خوا و ئایینەوە دەکرێ. ئەم تەعریبە تەعریبکردنی ئیمانە. تەعریبکردنی زمان و باوەڕ و بیرکردنەوەی ئیمانە. واتە تۆ بە زمانی خۆت خوا ناپەرستی، بەڵکو بە زمانی نەتەوەیەکی دیکە خوا دەپەرستی و لەلاشت لە زمانەکەی خۆت باڵاتر و پیرۆزتر دەبێ، چونکە خوا لە کتێبی پیرۆزدا (قورئان) بەم زمانە لەگەڵ دوایین پێغەمبەری خۆی (کە عەرەبە) دواوە و ئەم زمانە بۆتە زمانی ئایین و ئیمانی هەموو نەتەوەکانی ئۆمەتی ئیسلام. لەمەوە، کاتێك – گریمان – تۆ بڵێی من دەمەوێ بە کوردی و بە زمانی خۆم نوێژ دەکەم، ئەوا بەر لە عەرەب، لەلایەن هاوزمانانی ئیمانداری خۆتەوە، نەك هەر بە توندی دژایەتی دەکرێی، بەڵکو تەکفیر و بە کافریش دەکرێی. ئایا ئەدی ئەمە تەعریبی موقەدەس نییە؟ ئەو تەعریبەی، کە مێژووی موقەدەسی پتر لە 1400 ساڵی لە پشتە.

ئێستا لە ناو ئەم پیرۆزییەدا زمانی (ئاخاوتنی) کوردی نامۆیە و دەرکراوە. واتە زمانی ئیمانی کوردی ونە. ئەوەی هەیە تەنیا زمانی ئیمانی عەرەبییە، نەك هەر ئەوە، بەڵکو زمانێکیشە زۆر لە زمانی کوردی موقەدەستر و پیرۆزترە.

ڕاستییەکەی مۆرکی پیرۆزایەتی (ئیمان) لە زمانی کوردی داماڵراوە، بەڵکو ئەم پیرۆزییە لە مێژووی ئیمانی کوردیدا پێوار و نادیار و ونە (ئەگەر ئایینی ئێزیدی لێ بترازێ)؛ ئا لێرەشدا مێژووی ئیمانی تەعریبکراوی پیرۆزی کوردی، کە ئیسلامە، ئیمانی ئایینی ئێزیدی تەکفیر و بە شەیتان دەکا و بە پیس و چەپەڵی لە قەڵەم دەدا. ئا لێرەدا ئیمانی تەعریبکراوی پیرۆز، دژی ناسنامەی ڕەسەنی خۆی، کە خواپەرستییە بە زمانی کوردی دەوەستێتەوە و دژایەتی دەکا و ڕەتی دەکاتەوە.

بەڵێ، ئا ئەمەیە تەعریبی موقەدەس، کە زمانێکی دیکەت لە زمانەکەی خۆت لەلا پیرۆزتر بێ و بە بێ ئەوەی پێ بزانی و ئاگاشت لێ بێ، بەڕەهایی لەلات پیرۆز کرابێ و هەرگیزیش لە چێوەی ئیماندا بە زمانەکەی خۆتی نەگۆڕیتەوە و هەر لەم چێوەیەشدا زمانەکەی خۆت ون و لەبیر کردبێ، تەنانەت بە زمانی شەیتان و شەیتانپەرستانیشی بزانی (ئێزیدی) و واشیان تێگەیاندبی، کە زمانەکەی خۆت لە دەرەوەی زمانی

ئیمـــان و ئـــاینی عەرەبیـــدا (ئیسلامـــدا)، زمـــانی پیســـی کـــافر و شەیتانانە.
ئایا هیچ موسڵمانێکی ئیمانداری کورد هەیە، کە ڕقی لە ئێزیدی نەبێتەوە و بە شەیتانپەرستی لە قەڵەم نەدا و سەرسەختانەش بەرگریی لە ئیسلام و زمانەکەی (عەرەبی) نەکا؟ ئەی ئەمە تەعریبی موقەدەس نەبێ، چی دیکەیە؟
ئەو تەعریبەی، کە بۆ ماوەی سەدان ساڵ کورد دەخاتە خەوی قووڵی سیاســی و لــە مێــژوودا دەردەکــرێ و دەبێتــە خزمەتکــار و نۆکــەر و ژێردەستەی تورك و عەرەب و فارس و زۆر کەم و بە دەگمانیش نەبێ بە زمانی خۆی نەدواوە (نەینووسیوە) و بیری نەکردۆتەوە (هەموومان دەزانین زۆر لەمێژ نییە، کە کورد بە زمانی خۆی دەنووسێ و هەوڵ دەدا بە زمانی خۆشی بیر بکاتەوە). تەنانەت سەرەتای داستانی (مەم و زین)ی ئەحمەدێ خانی، بە زمانی (وشەی) تەعریبی موقەدەس دەست پێ دەکا:
سەر نامەیێ نامە نامێ الله
بێ نامێ وی نا تەمامە والله
هەڵبەت وشە و ناوی (الله) جەوهەری ئیمانی پیرۆز و سەرەتای مێژووی تەعریبی موقەدەسە. ئەو جەوهەر و سەرەتایەی، کە زمانی عەرەبی لە هەموو زمانێکی تر باڵاتر و موقەدەستر دەکەن.
ئەی، کە هەژاریش دەڵێ:
بە کوردی دەژیم بە کوردی دەمرم
بە کوردی دەیدەم وەرامی قەبرم
بە کوردی دیسان زیندوو دەبمەوە
لەو دنیاش بۆ کورد تێ هەڵدەچمەوە
هەر مەبەستی لەو تەعریبە موقەدەسەیە.

بەختیار محەمەد

نەخشەی زمانی ڕوونـاکی.. شیعری

عەبدوڵڵا سڵێمان (مەشخەڵ)

ناوونیشانم گۆڕاوە؛ گوڵم ئیتر بەم ئەدرێسە
نامەی پەژارە و دڵتەنگی جیابوونەوەی شیعر و ژنم بۆ مەنێرە
جاران لە چایخانەی ئەڤینی شیعرێکدا،
ل□ بەردەم خەیاڵی گەورە و جوان جوان وەکو چاوەکانت
بە تەنیشت زمانێکی تا بڵێی پاراو دەمنووسی بۆت
جاران؛ ترسم نەبوو مێخەک، هەتاکو بڵێی بێباک بووم
خەمێکی لاواز و وشک ڕاپۆرتم لەسەر بنووسێ
بڵێ شاعیر خۆشباوەڕە و هیچ ڕۆژ نییە چەخماخەی وشە دانەکا و
بەگژ تاڵی و تاریکی ئەم ژیانەدا نەچێتەوە!
گەواهیم لێبدا و بڵێ ئەم شاعیرەم بەم چاوانەی خۆم بینیوە
شەکری هیوای کردۆتە پیاڵە چای خەم و پەیتا پەیتا نۆشیویەتی
بڵێ شاعیر ئەڤیندارە و دەستی تەمی وشە دەگرێ
زمانی لەڕێحانەیە و
وێنەی فڕین، ئاوازی دڵڕفێن دەچڕێ
بێت و بڵی ئەم شاعیرە زمانی عەشق دەزانێ
بە پەیجی خۆشەویستییەوە یەکەمین شیعری نووسیوە و
دووریش نییە سبەی بەهار ببینێت و ژووان لەگەڵ هەتاو دانێ.
نا قەد بەدووری نازانم بڵێ ئەوەی شیشی زیندانەکانی خەیاڵی لەت و پەت کرد
ئەوەی کۆڕنیشی ئەندێشەی پڕ نەعناع کرد
ئەوەی یەک یەک پێکەنینی گەیاندە سەرجەم گەڕەک و کۆڵانەکان
ئەوەی لەجەرگەی تاریکی ڕۆژی شیعر مۆمی ئاوازی داگیرسان
کڕنۆشی برد بۆ زەریاکان
بڵێ ئەوەی یەکەمین جار گوێی لە هەناسەی وشە بوو
ئەوەی یەکەم بەسەرهاتی خۆشەویستی گێڕایەوە
ئەوەی یەکەم ئینجانەی دڵداری ئاودا
ئەوەی پ□یقی خزاندە نێو بەستەڵەکی جاویدانە
ئەمڕۆ ئیتر بە ئەدریسێکی تازەوە.. لە شەقامێکی پڕ لە دەنگ و یاخیبوون
باخچە بە باخچە دەگەڕێ و
ناوی گوڵە تازەکانی پەژمووردەیی تۆمار دەکا
نەخشەی زمانێکی نوێیە و ڕەچەڵەکی دەچێتەوە سەر هەڵپەڕکێی بەیبوونەکان
سەمایەکی قەرەجییانەی بێ شوناسە و پایتەختەکانی غەریبی دەکا بە

سێبەری ڕوحی
زمانێکی نوێ بەس ڕووناکی دەناسێ
تەنها چرا هاوڕێیەتی و ڕووناکی دەکا بە هاوڕێ
بەم ئەدرێسە تازەیەوە، ئیتر من دەبم بە خۆم و
شیعر دەبێ بە هەتاو و
ئەڤین دەبێ بە سەفەر و
خەیاڵیش بە وەرزی فڕین.
بەم ناوونیشانە سەرەوە کەنامەت نارد لەسەر زەرفی دڵنەوایمان بنووسە
لە بەیبوونە شیعرێکی باخچەی جوانییەوە
بگات بە دەستی هەتاوێک کە بەزمانی ڕووناکی دێتە قسە.

سەرەتای تشرینی دووەمی ٢٠٢٣

سەفەری ڕاستەقینە.. شیعری وریا مەعروف

ئێمە لێرەین..
لە بەرزەخی نێوان دوو کەناری بێدەنگدا ڕاوەستاوین:
کەنارێک، ناونیشانی ئەو ڕێگایانەی پێیاندا تێنەپەڕین،
کەنارێکیش، شوێنپێی ئەو هەڵانەی تێیاندا چەماینەوە.
ژیان..
مەودایەکە دەبێ بە پێی ڕووت ببڕدرێت،
نەک بە کۆڵەپشتێک پڕ لە خۆزگە و
کۆچبارییەک لە ئەفسوس.
دەبێ وەک باران ببارێین؛
کاتێک دەبارێت،
نە یادی ئەو هەورە دەکات کە جێیهێشت،
نە خەیاڵی لای ئەو زەوی□یە کە تینووە..
ئەو تەنیا دەبارێت.
مەبە بە کێلی مەزاری ئەو خەونانەی نەتکردن،
مەبە بە پاسەوانی ئەو وێرانەیەی تێیدا هەڵەی؛

ئەو کەسەی لە پەنای پەشیمانیدا دەخەوێت،
بەیانیان بە ڕوخسارێکی ژاکاوەوە لەدایک دەبێتەوە.
با وا بژین:
وەک دەنگێکی ڕەسەن لە ناخی دۆڵێکی قووڵدا،
نەک وەک دەنگدانەوەیەک، وێڵ بە دوای کێودا.
با دەستەکانمان لە جیاتی یەخەی ڕابردوو،
شانەی پەرچەمی ئێستا بکات.
سەفەری ڕاستەقینە، ناسینی هەموو ڕێگاکان نییە،
ئەوەیە کاتێک لە ڕێگایەکدا هەڵدەخلیسکێین،
نەبین بە بەرد و لەوێدا ڕەق هەڵبێین..
بەڵکو ببین بە ئاو و
لە ناخی درزەکاندا، ڕێچکەیەکی نوێ هەڵبکۆڵین.

بەر لە شەرم.. شیعــری ســەردار جاف

رۆخی ئەستێرەکە
بێشەیەکی بێشەڵان بوو
کە خزا
هەپروون بە هەپروون
پیاسەکانی ڕۆژانەی ئاوڕشێن دەکرد
بێشەمای سیگارەکە
مینا قاوەکەی ڕۆژانە تاڵ تاڵ
بە نێو ئاوڕشێنی بانێژەیەک
ڕەق هەڵاتوو
گێژەڵوکەیەکی گێژبوون لێی ئاڵاوە
بە گژما دێ
دێیەکانی تەنهایی
هەڵدەزنێ بە نزاکانما
جێ نزار و سەیوانی پشووەکانی
بێ دەرەتانیمە
لێوە زەردەکانی ڕێی خاکە لێوە

زەرد زەرد دەچنەوە
بێ قامیت
حەسرەتێکە
بە چرای بانێژەکەوە
کپ کپ و مەحوو مەحوو
ئیدی پەنجە
بۆ دەروازەی شەراب نابەم
من بۆ خۆم مەستم
هێندە مەستم و
هێندە مەستبووم
تا هەتایە بەرم نادا
گێژ و حۆل حۆل

سەردار جاف
شاعیر و ڕەخنەگر، ئەڵمانیا